

Urban Lundberg, Klas Åmark, Kim Salomon

Debatt om den svenska FNL-rörelsens historia

Innehåll

Introduktion	1
Urban Lundberg & Klas Åmark: En vänster i takt med tiden? 60-talets politiska kultur i 90-talets självförståelse.....	2
Kim Salomon: FNL-rörelsen och samtidshistorien.....	21

Introduktion

Den svenska FNL-rörelsen är en het potatis. Det går knappast skriva något om *De Förenade FNL-grupperna* (DFFG) utan att någon känner sig trampad på tårna och reagerar. Den omfattande debatt som följde i spåren på publiceringen av Åke Kilanders bok *Vietnam var nära* (som kom ut 2007) är ett uttryck för detta. Kilander, som själv var DFFG-aktivist, gav via sin bok en röst åt den dominerande (maoistiska) riktningen inom DFFG och därför är det naturligt att de som med liknande bakgrund hälsade boken med stor tillfredsställelse, medan andra var mer kritiska: Se [Recensioner och debatt om "Vietnam var nära"](#) för exempel på detta.

Kim Salomons bok [Rebeller i takt med tiden – FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer](#), som kom redan 1996, är inte skriven av en FNL-aktivist, utan av en Lunda-historiker, som enbart befann sig i utakanten av FNL-rörelsen när det begav sig. Som sådan har han en helt annan och mer kritisk grundinställning till DFFG än Kilander. Helt naturligt mottogs den också kritiskt från vänsterhåll och i synnerhet från DFFG:are (flera artiklar i den ovannämnda artikelsamlingen innehåller kritiska anmärkningar till Salomons bok).

På marxistarkivet finns sedan tidigare flera artiklar som handlar specifikt om Salomons bok: [Vietnamrörelsen i Sverige – En bokrecension](#) av Per-Olof Mattsson och [Om "Rebeller i takt med tiden – FNL-rörelsen"](#) (tre artiklar ur tidskriften *Zenit*).

Artiklarna nedan är från tidskriften *Häftan för kritiska studier*. Den första tar sin utgångspunkt i en kritisk läsning av Salomons bok och försöker vidga diskussionen till att gälla inte bara FNL-rörelsens historia, utan den svenska utomparlamentariska vänstern under 1960- och 1970-talet. I sin artikel går Kim Salomon går i svaromål mot kritiken.

Se även: [Lärdomar av den svenska Vietnamrörelsen, del 1](#), [del 2](#) och [del 3](#) av undertecknad.

24/4 2016

Martin Fahlgren

Urban Lundberg & Klas Åmark: En vänster i takt med tiden? 60-talets politiska kultur i 90-talets självförståelse

Ur *Häftan för kritiska studier 2-1997*

Låg fröet till framtidens nya sociala rörelser i 1960-talets FNL-rörelse? Inte om vi ska tro följande kritiska diskussion med anledning av en av de första historiska studier som ägnats 60/70-talets vänsterpolitiska kultur i Sverige. Ledande FNL-ares nyleninism bidrog till att vänsteralternativet idag är förbrukat, kvar lever dock ett välfärdsdefensivt aktivistiskt arv.

Den nya vänstern i historien

Hur hamnade vi här — just *här*? Med den frågan börjar ofta historieintresset, jakten på förklaringar till vår egen situation. 1990-talets svenska kris har dramatiskt ökat historieintresset, märker vi som arbetar på universitetens historiska institutioner. Historieintresset omfattar alla epoker men har först på senare tid också börjat riktas mot vårt närmaste förflutna, mot 1960- och 1970-tal. Till skillnad mot Fänrik Stål har våra tankar blott motvilligt återgått till flydda tider, till vår ungdoms strider, till den här som knappast frös och svalt men heller inte segrade. Men 80-tal och 90-tal kan knappast förstås utan gedigna kunskaper om 60-tal och 70-tal, inklusive den nya politiska kultur som då skapades och den häftiga men rätt kortlivade vänstervågen som svepte genom Sverige men också genom alla demokratiska och kapitalistiska länder. Vad var denna vänster för något, vad skapade den, vart tog den vägen, har den lämnat något i arv till framtiden? Det är frågor som dessutom väver samman historia med *politik och det förflutna med samtiden*.

Dessa frågor har aktualiserats genom Kim Salomons bok [Rebeller i takt med tiden – FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer](#), (1996). Salomon behandlar FNL-rörelsen som ett generellt fenomen och sätter in den i ett samhällsligt utvecklingsperspektiv. I den traditionella historieskrivningen om socialdemokratins samhällsbygge utgör FNL-rörelsen en tillfällig parentes — en hastigt uppblossande proteströrelse i det starka samhällets mitt, som måhända bidrog att under några år i 70-talets början föra upp Vietnam-frågan på den politiska dagordningen men inte så mycket mer. Några egentliga vetenskapliga studier har den inte blivit föremål för innan Salomons bok kom, och den existerande litteraturen i ämnet har karaktären av nostalgiska tillbakablickar¹ eller moraliska utfall mot enskilda intellektuella.² Om FNL-rörelsen ska kunna behandlas som ett generellt fenomen måste historien skrivas om.

Nu lyckas inte Salomon genomföra denna svåra manöver. Det finns besvärande brister i den teoretiska ram i vilken han vill skriva in FNL-rörelsen. Inte heller lyckas han placera in FNL-rörelsen i den historiska kontext där den hör hemma, vilket leder till att framtidsperspektivet blir skevt. Här finns också vissa sakliga brister som slår igenom i karaktéristiken av FNL-rörelsen. Genom andra tolkningar på dessa punkter vill vi ge ett eget bidrag till historieskrivningen om FNL-rörelsen men också om den politiska kulturen i Sverige under 1960- och 1970-tal.

Den här typen av samtidshistoria handlar inte bara om att förstå det förflutna, utan också om att förstå vår samtid och oss själva. Det är då knappast möjligt för den som levde med i de händelser som analyseras att frigöra sig från sina egna erfarenheter och kunskaper om det som skildras. Närheten till historien ger både fördelar och nackdelar. Vi försöker göra det bästa av situationen genom att arbeta ihop, med en författare som man kan kalla ”deltagande observatör” (Åmark) och en för vilken FNL-rörelsen bara är förfluten tid (Lundberg).

¹ Rasmusson 1985 och Hammarström (red) 1975. Även Augustsson 1974, en nyckelroman om Örebro FNL-grupp.

² Text Ahlmark 1994.

Under intryck av den nuvarande samhällskrisen börjar en ny svensk historia växa fram. Utgångspunkten är ofta kritisk, ändamålet inte så sällan att söka historiska förklaringar till samtidens problem. Perspektivet sträcks allt längre tillbaka i historien. Välfärdsstaten representerar inte längre ett folkligt förankrat framgångsprojekt med socialdemokratien som huvudarkitekt. Den nationella särart som tidigare värderades positivt, universaliteten, jämlikhetssträvandena är idag en källa till problem. Välfärdsstatens baksidor börjar belysas — det tydliga ovanifrånperspektivet, den sociala kontrollen, den patriarkala strukturen, de elitistiska dragen. Man försöker hitta brotten som samtidens aktörer inte uppmärksammade, lyfta fram och uppvärdera de gestalter som såg klarare än sin omgivning. Nya samhällsgrupper lyfts fram ur de socialdemokratiska dimmor som tidigare skymde sikten.

I en studie av det italienska kommunistpartiets sammanbrott skriver den brittiske historikern David I Kertzer på ett fascinerande sätt om historiens roll i politiken.³ Han hävdar att vi för vår trivsel i nuet är i behov av ett stabilt förflutet och att historien i perioder av politisk och social förändring blir till en arena där kampen om nuet och framtiden utspelar sig. Som Kertzer påpekar:

Förändring av det förflutna hotar att underminera vår konstruktion av oss själva, medan tryck mot att förändra vår aktuella politiska identitet pressar oss att skriva om det förflutna, dvs att förändra den symboliska konstruktionen av det förflutna.⁴

En fråga vi vill ställa gäller historikern och historieskrivningens roll i dylika processer, i vilken utsträckning historikerskrået medverkar till att omformulera historien så att den betjänar dagspolitiska intressen och om historiseringen av den verklighet som majoriteten av svenska folket är hänvisad till bidrar till att öka avståndet mellan folket och eliterna.

Som Kertzer uppmärksammar pågår dylika processer kontinuerligt inom historieskrivningen. Ofta är resultatet positivt. Historien nyanseras, med följd att den framstår som mera levande och i takt med tiden, för att travestera titeln på Salomons bok. Men här finns motstridiga tendenser, både en vilja att kritiskt granska välfärdsstaten ur medborgarnas perspektiv,⁵ och även en strävan efter att skapa en nyliberal historieskrivning med avsikten att legitimera på en gång dagens ny-liberala politik och att utnämna hjältar och skurkar i det förflutna.⁶

Tidsandan

Det kanske är orättvist att placera in Salomons bok om FNL-rörelsen i detta sammanhang. I sin inledning vittnar han om djupa insikter i de problem som är förenade med att skriva samtidshistoria. Men trots detta finns det hos Salomon en latent önskan om att i denna rörelse söka början på någonting nytt, som leder fram till våra dagar och som gör vårt nuvarande kaos begripligt. Frågan är huruvida verkligen FNL-rörelsen förmår leva upp till rollen som historisk agent; om den fyller ut den historiska kostym som Salomon ikläder den. Vi vill hävda en mer realistisk tolkning. FNL-rörelsen pekar i många bemärkelser bakåt mot 1920- och 1930-talen snarare än framåt mot tusenårsskiftet.

Visst är det lätt att tycka att de var framsynta, marxist-leninisterna i Svenska Clartéförbundets avdelningar i Uppsala och Stockholm som under 1964 och 1965 studerade världsläget och kom fram till att Vietnam var en brännpunkt i världspolitik. Nu låg kanske deras originalitet inte i första hand i att de uppmärksammade just Vietnam. Efter Tonkin-intermezzot i augusti

³ Kertzer 1996.

⁴ Ibid s 7.

⁵ T ex Hirdman 1993 och Broberg & Tyden 1989.

⁶ T ex Myhrman 1994; Arvidsson, Berntsson & Dencik 1994. Se även Ahlmarks inledning till Tingsten 1992 och Lars Jonungs nyskrivna förord till Gårdlunds Wicksellbiografi 1990. Det senaste bidraget till genren är Norbergs (1997) omtolkning av Vilhelm Moberg.

1964* och den starkt upptrappade amerikanska krigsinsatsen bidrog händelseutvecklingen själv till att placera Vietnam i det dagliga nyhetsflödet. Det originella med marxist-leninisterna var deras ställningstagande. I ett Sverige, präglad av samförstånd, arbetsfred, kompromissvilja och identifikation med de demokratiska länderna på världsarenan, blev det en kulturell chock när en liten grupp aktivister ensidigt tog ställning i en komplicerad konflikt, kategoriskt hävdade att den demokratiska sidan var angripare och hade fel och att den socialistiska var angripen och hade rätt, och krävde att vi svenskar skulle stödja Vietnams folk på dess egna villkor.

Hur hamnade de där, i denna chockerande ståndpunkt som skulle komma att lägga grunden för den starka svenska solidaritetsrörelsen, FNL-rörelsen? Det som förde dem dit var det som skilde denna lilla grupp av marxistiska intellektuella från både andra kommunister och marxister i Sverige vid denna tid och det politiskt intresserade Sverige i övrigt: i den stora konflikten i det världskommunistiska lägret stödde de Kina mot Sovjet.⁷ Och de fick hjälp på traven i sitt ställningstagande. Bo Gustafsson, den kände ekonomihistorikern från Uppsala, övertygades om den kinesiska politikens överlägsenhet av en entusiastisk tjänsteman vid kinesiska ambassaden i Stockholm, Hu Hung-fang. Clartés studiegrupp om imperialismen, ledd av Sköld-Peter Matthis och Åsa Hallström, kontaktades på våren 1965 av två nordvietnameser, som försåg dem med mycket material om Vietnam-konflikten och beslutsamt argumenterade för att de måste skilja mellan angripare och angripna och att en solidaritetsrörelse med Vietnam måste ställa kravet ”USA ut ur Vietnam” i stället för att stödja den tidstypiska parollen ”Fred i Vietnam”.⁸ Det var alltså inte bara deras ideologi som gjorde marxist-leninisterna till unika avvikare vid denna tid, utan också deras kontaktnät.

Dessa speciella drag, som präglade en mycket liten grupp av politiska aktivister i Sverige vid 1960-talets mitt, bör man ha i minnet när man studerar 1960-talets nya politiska kultur genom FNL-rörelsen och vill förklara den som ett uttryck för ”tidsandan”. Det är ett svårhanterat begrepp, konstaterar Salomon, eftersom det kan inrymma allt. Tidsandan betecknar ”tanke-mönster och föreställningar under en given tid”, säger han och citerar Sven-Eric Liedman, som menar att tidsandan håller ”samman en epok”.⁹ Tidsandan blir ett förvetenskapligande av mer populära uttryck som vänstervind och högervåg eller ett alternativ till analyserna av diskursernas makt. Det forskaren är ute efter i alla dessa fall är hur begrepp och symboler i tiden styr individerna och deras tänkande och handlande.

Om det ska bli någon vetenskaplig mening med ett så luddigt begrepp som tidsandan borde man först ge tidsandan ett oberoende innehåll genom en analys av de tankemönster som faktiskt präglade epoken, som höll samman tidens nya trender och påverkade många människor. Sedan kan man gå in i enskilda företeelser och se om de påverkades av tidsandan eller ej.

När Salomon ska definiera centrala inslag i tidsandan, tar han upp 60-talets uppror mot auktoriteter och konventioner men också kommunismens utveckling, misären i tredje världen och kärnvapenhotet.¹⁰ Här blandas allmängiltigt med specifikt, här blandas tendenser som påverkade många svenskar, som upproret mot auktoriteterna och tredje världens misär, med speciella frågekomplex av betydelse för mindre grupper av aktivister, som kommunismens utveckling och kärnvapenhotet.¹¹ Det unika och specifika för de små aktivistgrupperna görs

* Om detta, se [Vietnamkriget. Tonkin-intermezzot 1964 – en tillbakablick](#) – Red

⁷ Gustafsson 1983, Tängestad 1993.

⁸ Gustafsson s 84f; Tängestad s 30; Hammarström (red) s 16. För en annan väg till liknande ståndpunkter, se Ohlsson 1969 om Unga filosofer. Tängestad följer i sin historieskrivning troget en intervju med Sköld-Peter Matthis i Hammarström (red). Salomon går i sin tur i de upptrampade fotspåren: så blev den historiska aktörens självförståelse till historisk vetenskap.

⁹ Salomon 1996 s 64f.

¹⁰ Ibid s 64f.

¹¹ Kärnvapenhotet skulle vi placera in i 50-talets tidsanda, inte i 60-talets, då den frågan var betydligt mindre viktig.

till allmänna inslag i tidsandan. Så kommer Salomon fram till sin analytiska paradox, den som uttrycks i den slagkraftiga boktiteln: rebeller i takt med tiden; rebeller ja, men i överensstämmelse med rådande tidsanda. Det är så Salomon når sin felaktiga slutsats.

Visst är många forskare beredda att acceptera att det finns någon form av tidsanda eller tidstypiska värderingar, men vad består den/de av och hur fungerar de? Det är viktigt att skilja mellan värderingar som många människor delar — de kan användas för att förklara gemensamt handlande — och värderingar eller problem som ligger i tiden, som många förhåller sig till men som aktörerna också väljer olika svar på. Man kunde kanske här tala om tidstypiska frågor som besvaras på helt olika sätt, ibland enligt gällande värderingar och normer, men ofta tvärs emot rådande vind. Det är båda dessa sidor av ”tidsanda” vi möter under andra hälften av 1960-talet och första hälften av 1970-talet de tidstypiska frågorna som många ställde och samtidigt de så olika svaren på frågorna, den splittrade vänstern, mångfalden, kampen mellan olika riktningar och arbetsmetoder.

Tidstypiskt 60-tal ...

Det tidstypiska i 60-talets politiska revolt i Sverige skulle vi vilja sammanfatta med några dystopiska nyckelord: antikommersialism, antikolonialism, antiauktoritet.¹² Antikommercialismen fick framför allt många ungdomar att reagera mot de mest krassa och utsvävande inslagen i den moderna samhällsutvecklingen och den tog sig uttryck i t ex den s k alternativrörelsen, som Alternativ jul. Det var ett rätt märkligt fenomen, detta att välfärdssamhällets ungdomar så starkt reagerade på det egna samhällets överflöd.¹³ Men det hängde nog samman med det andra nyckelbegreppet, antikolonialismen, den snabbt växande insikten om förhållandena i tredje världen och den rörelse för t ex ökad u-hjälp som växte fram ur denna, stimulerad av författare som Göran Palm, Jan Myrdal, Sven Lindkvist och forskare som Georg Borgström med böcker om svälten i stora delar av Afrika, Asien och Latinamerika.¹⁴ För många blev kontrasten mellan vår välfärd och andras misär en chock, som framkallade en handlingsberedskap och en vilja att radikalt ifrågasätta det egna samhället. Men frågan om hur samhället skulle ändras gavs det många vitt skilda svar på.

Den antiauktoritära attityden tog sig under 60-talets andra hälft delvis direkt anarkistiska uttryck. Direktdemokratin var ett internationellt fenomen, som i Sverige blev en reaktion mot folkrörelsernas tungrodda representativa demokrati, mot byråkratiseringen av partisystem och ideella organisationer och mot den parlamentariska demokratins metod att överlåta makten på valda politiker genom val vart fjärde år. Den direktdemokratiska traditionen syntes tydligt i t ex 1960-talets nya studentrörelse, kanske särskilt i Studenter för ett demokratiskt samhälle i Lund,¹⁵ i miljörörelsen, i Alternativ stad, i den nya kvinnorrörelsen och andra rörelser. Stormötet blev en viktig symbol för denna tradition, det blev ett uttryck för det spontana arbetsättet och oviljan att utse styrelser och formellt ansvariga för verksamheten.¹⁶

Till en del var 1960-talets vänstervåg ett ungdomsuppror mot auktoriteter och borgerlig livsstil. Detta direktdemokratiska ungdomsuppror fanns också med i FNL-rörelsen. Men

¹² Alternativrörelsen får man reda på betydligt mer om i Josefsson 1996. Begreppet dystopi har vi hämtat från Johansson 1995 kap 10.

¹³ Salomon pekar också på den ekonomiska tillväxten som en strukturell faktor av betydelse för de växande protesterna men menar att effekten blev att människor fick tid och pengar över att ”engagera sig i värdefrågor och att satsa på livskvalitet”. Detta var av underordnad betydelse, menar vi, det var den dramatiska kontrasten mellan vårt överflöd och tredje världens fattigas misär som väckte samvetet hos många.

¹⁴ Se t ex Palm 1966, 1968, 1969. Lindkvist 1970. Myrdals (1968) skriftställning som följdes av ett stort antal Skriftställningar. Se även densammes (1964) Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell samt Borgström 1964a, b, 1967.

¹⁵ Se Josefsson kap 5.

¹⁶ Ohlsson ger en tidstypisk skildring av studenter i praktisk filosofi. Josefsson skildrar initierat SDS i Lund, sid 194f.

någon bra förklaring till varför organisationen DFFG utvecklades som den gjorde är detta inte — Salomon konstaterar att inom ”DFFG stod man emellertid ganska främmande inför ungdomskulturens olika uttryck och var mycket mån om att markera ett avståndstagande.”¹⁷ Detta är ett av många exempel på att det vi kan kalla tidstypiskt inte räcker till för att förklara den motsägelsefulla och nog så speciella FNL-rörelsen.

... och arvet från 1930-talet

Det motsägelsefulla berodde framför allt på att den maoistiska rörelsen fick så starkt grepp om FNL-rörelsen. Men maoismen var knappast ett uttryck för tidsandan, för tankemönster som formade en epok. På flera ställen frontalkrockar därför FNL-rörelsen med Salomons förförståelse. När vi t ex enligt Salomon läser om nya politiska ritualer får vi ta del av den demokratiska centralism som Komintern proklamerade i början av 1920-talet. Tolkningarna blir teoretiskt överbestämda. Trots att FNL-rörelsen genom hela boken stretar åt ett annat håll står Salomon fast vid det historiska perspektiv han lanserar i sitt inledningskapitel. När FNL-rörelsen inte vill inordna sig i det ramverk han formulerat, spikar han fast den med ansträngda ad hoc-förklaringar, härledda ur en implicit distinktion mellan sken och verklighet. Vi ska inte förblindas av det faktum att FNL-rörelsen dominerades av KFLM; att den var auktoritär, elitistisk, hierarkisk och dogmatisk. Egentligen representerar den en ny politisk kultur under framväxt, menar Salomon.

Maoismen var inte ett utslag av tidsandan, dess utbredning och betydelse i svensk politik måste förklaras på annat sätt. Maoisternas intresse för tredje världen var tidstypiskt, men sedan dominerar det som skiljer dem från andra. Normalt såg kommunister och socialister det industriella proletariatet som revolutionens bärare. Demokrater,¹⁸ som inte var socialister, betraktade i sin tur de västerländska demokratierna som de högst utvecklade länderna i världen, inte bara tekniskt och ekonomiskt utan också politiskt och moraliskt. Maoisterna vände upp och ner på båda dessa värdehierarkier och ställde sitt hopp till de östasiatiska bonderörelserna. Fattiga bönder, som enbart genom politisk övertygelse kunde flytta berg, blev de politiskt och moraliskt överlägsna.¹⁹ De kom att representera världens framtid och den nya tidens politiska lösningar. Det är denna omkastning av auktoriteter, som dessutom inletts innan kulturrevolutionen började i Kina, som bidrog till att göra maoisterna till främmande fåglar i den svenska politiska kulturen, den skilde dem från de dominerande trenderna i svensk politisk kultur. En vanlig reaktion bland VPKs medlemmar och sympatisörer på kommunismens utveckling vid denna tid var en orientering mot euro-kommunismen och ett intresse för vänstersocialismen i Danmark och Norge i stället för en orientering mot Kina.²⁰

Salomon behandlar utförligt KFML/SKPs inflytande i FNL-rörelsen men når ändå inte ända fram på denna väg. Ett typiskt maoistiskt (eller marxist-leninistiskt)²¹ inslag i FNL-rörelsen var dess aktiva kaderpolitik. Kravet på medlemmarna var normalt högt. Den svenska folk-rörelsetraditionen bygger på att många är medlemmar i organisationerna, men samtidigt är de flesta passiva och överlåter makten på en mindre grupp valda förtroendemän. I den nya politiska kulturen var normalt alla medlemmar tvungna att vara aktiva. De passiva sympatisörerna mötte aktivisterna vid tidningsförsäljning utanför Systembolaget och med

¹⁷ Salomon 1996 s 300, 302.

¹⁸ För exempel på motsägelser i Salomons (1996) text, jmf s 300/302, 229/298, 256/320.

¹⁹ Mao Tse-tung, *Den narraktige gamle mannen som tog bort bergen*, KFML u å.

²⁰ Therborn (red) 1965.

²¹ Man kunde vara marxist-leninist utan att vara maoist, men just maoisterna föredrog att försöka skaffa sig historisk legitimering för sin politiska linje genom att betona att den var den korrekta tolkningen av marxismens klassiker, de fem stora: Marx, Eng-els, Lenin, Stalin och Mao. I Röd fronts 1 maj-tåg i Stockholm 1968 bars porträtten av dessa fem i tågets tät. Den demonstrationen var tidsfrämmande att tala om den som något som låg i tiden blir lätt absurt.

dörrknackningaktioner i bostadsområdena.²²

Noggranna värderingar av kandidaterna till ledande poster ingick också i denna kaderpolitik — här förmedlas en kommunistisk Komintern-tradition från Kinas Kommunistiska Parti via KFML till FNL-rörelsen. I denna verksamhet fanns det ett delikat problem: hur skulle man peka ut vilka som var med i KFML, som medlemmar eller sympatisörer,²³ utan att detta sades ut offentligt? Jo de initierade använde ett täckord, ”politiskt säker”. Detta har Salomon missuppfattat han tror att politiskt säker betydde att man omfattade DFFGs politik. Han inser därför inte vidden av den information han ger mest i förbifarten i en fotnot: vid valet av förbundsstyrelse i DFFG 1973 var alla kandidater politiskt säkra.²⁴ Som läsaren lätt inser spelar det stor roll om alla som kandiderade till styrelsen var KFML-are eller om de endast omfattade DFFGs politiska linje. Salomon tycks inte heller känna till det som många SKP-are vid denna tid visste, nämligen att Ulf Mårtensson som ordförande i DFFG också var hemlig ledamot av SKPs partistyrelse åtminstone 1973-1976.²⁵

Ett problem som ligger i förlängningen av frågan om hur starkt KFML styrde FNL-rörelsen i Sverige ser Salomon inte alls: i vilken utsträckning styrdes eller påverkades den svenska FNL-rörelsen av nordvietnameserna och/eller av den kinesiska ledningen? Berodde den förändring av FNL-rörelsens enhetsfronttaktik efter den kända Gävle-demonstrationen i februari 1968, som ur FNL-rörelsens synvinkel innehöll det uppseendeväckande skådespelet att Nordvietnams ambassadör i Sverige demonstrerade tillsammans med svikaren Olof Palme, på att DFFG påverkades av nordvietnameserna, som nog var mer intresserade av ett stöd från den svenska regeringen än från solidaritetsrörelsen, hur stark den senare än var?²⁶

För en liten grupp ledande KFML-are och FNL-are spelade av allt att döma de direkta kontakterna med Nordvietnams ambassad, Kinas ambassad och representanter för Vietnams Arbetarparti och Kinas Kommunistiska Parti som man mötte vid resor till Kina och Vietnam en mycket viktig roll vid utformandet av den politiska strategin och då också, direkt eller indirekt, för den politiska kultur och de symboler och ritualer Salomon studerar.²⁷ Det blir lite konstigt att hänvisa till tidsandan i Sverige för att förklara företeelser som var ett resultat av synpunkter och påverkan från Peking och Hanoi.

Symboler som splittrar

Den viktiga frågan är nu inte om Salomon underskattat KFMLs inflytande över FNL-rörelsen, utan om man kan bygga upp en enhetlig förklaring av så vitt skilda och motsägelsefulla fenomen som 1960-talets politiska alternativrörelse, med rötter in i FNL-rörelsen och som möjligen kan tolkas som ett uttryck för en föränderlig tidsanda, å ena sidan och den svenska maoismen å den andra, som knappast låter sig tolkas i sådana termer? Och hur ska man kunna förstå den stora förändringen i svensk radikal alternativ politisk kultur från 1960-talets mera spontana, direktdemokratiska, ibland anarkistiska uttrycksformer till 1970-talets hårda politisering i de nya bokstavsgrupperna, vare sig det nu handlade om KFML eller om KFML(r), Revolutionära Marxisterna Förbundet (trotskisterna), Förbundet Kommunist eller

²² Om olika aktionsformer, se Salomon 1996 kap 9, 10. De formella kraven för att bli medlem i en FNL-grupp behandlas dock inte, vad vi kunnat se.

²³ KFML/SKP använde sig av den klassiska bolsjevikiska metoden med aktiva medlemmar och en period av kandidatmedlemskap innan man blev invald. I stället för kandidatmedlem användes dock från början ordet sympatisör. Principen var troligen densamma i FNL-rörelsen, även om förhållandena kunde variera en hel del lokalt.

²⁴ Salomon 1996 s 106 med not 49.

²⁵ Ibid s 114, 111.

²⁶ Ibid s 106 med not 49.

²⁷ Salomon åberopar på flera ställen en reserapport för en DFFG-delegation som var i Vietnam 1971, Bo Gustafsson har berättat om sina kinesiska kontakter, KFML/SKPs arkiv innehåller en hel del material i frågan, av vilket allt dock ännu inte är tillgängligt för forskning.

Marxist-leninistiska Kampförbundet (MLK)? De allmänna förklaringar Salomon åberopar stämmer bäst för alternativrörelsen. Det är när de tillämpas på den maoistiska rörelsen och dess mycket speciella politiska kultur som sprickorna i bilden träder fram.

Om olika aktörer reagerar helt olika på tidens utmaningar behövs det andra och mer specifika förklaringar än allmänna hänvisningar till tidsandan för att tolka och förklara olikheterna och skiljelinjerna i det politiska handlandet. Den nya politiska kultur som växte fram under 1960-talet hade vissa gemensamma drag, särskilt när det gällde arbetsformerna, men också många olikheter när det gäller innehållet, som valen av politiska lösningar på de problem man ställdes inför. Nya symboler och ritualer fungerade inte bara som sammanhållande element, utan också som avskiljande, gränsdragande.

Den nya aktivismen ställde stora krav på den nya FNL-aren. Många kände ångest inför de höga kraven på offentligt ställningstagande som rörelsen ställde:

Flera aktivister upplevde det som obehagligt att delta i demonstrationer. De kände sig betittade och hade ångest för vad folk tänkte. Först så småningom började de uppleva demonstrationstågens gemenskapskänsla. Många menade att det tog lång tid att vänja sig vid att delta i demonstrationer.

Men när rörelsens symboler och ritualer analyseras i slutkapitlet är denna utestängande funktion bortglömd, det är bara ritualernas sammanhållande funktion Salomon nu ser: ”Samtidigt hade FNL-rörelsens olika aktiviteter symboliska inslag och en rituell karaktär, som förstärkte deltagarnas känsla av utvaldhet.”²⁸ Att ritualerna för många medlemmar inte betydde utvaldhet utan utsatthet är nu bortglömt. Symboler och ritualer kan fungera bortstötande för många människor, de är starka skäl till att man inte ansluter sig till ett parti eller en solidaritetsrörelse.

Försöker man greppa 60-talets nya politiska kultur, är mångfalden och motsättningar mellan olika grupper viktiga, ja centrala inslag i bilden. FNL-rörelsen gick igenom flera stora interna strider, med pacifistiska grupper, med den sk rebellrörelsen våren 1968, med KFML(r) i början av 1970-talet. Och skiljelinjerna mot den övriga vänstern var i själva verket rätt skarpa. Skillnaderna mellan FNL-rörelsen å ena sidan och Chilekommittén å den andra visar detta.²⁹ Det är slående vilken enorm vikt den tidens politiskt aktiva lade vid nyckelord eller för-lösande formuleringar. Till de stora stridsfrågorna hörde frågan om enhetsfronterna skulle vara socialistiska eller ej. KFML stod här för 1930-talets enhetsfrontspolitik, som hävdade att så inte fick vara fallet. (Det gällde också den politik som FNL i Sydvietnam följde.)

Många VPK-are, trotskister och r-are som hade den motsatta uppfattningen och därför aldrig kunnat göra sig gällande i FNL-rörelsen ville med Chilekommittén skapa ett eget alternativ och tog därför med ordet socialism i huvudparollen. De tillät också det som trotskisterna kallade tendensfrihet, vilket innebar att de politiska partier som arbetade i fronten fick fram-träda med sina namn och sina egna paroller — en verklig politisk styggelse enligt maoistisk enhetsfronttaktik. Inom denna del av vänstern fanns de som inte trodde att socialismen kunde skapas genom nationella befrielseörelser, där kommunisterna samarbetade nära både med bönder och nationalistiska kapitalister, utan de föredrog socialistiska rörelser och gerillor baserade på det urbana proletariatet.

Det här är ett av många exempel på att FNL-rörelsen och dess maoistiskt inspirerade och ledda politik avvek betydligt från andra rörelser i Sverige vid den här tiden, och det är ett exempel på hur man i dåtidens politiska kultur använde symboler och slagord för att dra upp gränslinjer mellan olika politiska alternativ, för att markera skillnader, inte för att skapa gemenskap.

²⁸ Salomon 1996 s 256f, 320.

²⁹ Ibid s 139, 308f. Salomon har inte alls förstått hur viktiga dessa skillnader var för dåtidens aktörer.

De nya sociala rörelserna

Med uttrycket ”de nya sociala rörelserna” avses normalt de kvinno-, miljö- och fredsrörelser som såg dagens ljus i början av 1960-talet och som sedan dess bidragit till att omstöpa själva grunden för det politiska landskapet. Under 60-talet kunde man skönja hur nya konfliktlinjer började göra sig gällande. Dessa hade sitt ursprung i det välstånd som skapats under kapitalismens guldålder efter andra världskrigets slut. De rörelser som uppstod kring dessa nya konfliktdimensioner grumlade till den politiska begreppsvärld som skänkte legitimitet åt det västerländska välfärdsbygget och pekade ut en horisont bortom det befintliga samhällets ramar. Kring detta fenomen, och 68-rörelsen överhuvud, växte en ny samhällsteori fram som distanserade sig från den klassiska sociologins fokus på socioekonomiska förhållanden. Man ville markera ett brott och peka på hur samhällsförändringen förlorat sin omedelbara koppling till de faktorer sociologins anfäder uppmärksammat. Teorin om de nya sociala rörelserna sammanfattar mycket av 68-generationens egen självförståelse och önskan om att skriva in sin egen tid i ett större världshistoriskt drama.³⁰

Begreppet ”de nya sociala rörelserna” är långt ifrån entydigt. Det hör hemma i två traditioner inom samhällsteorin.³¹ För det första används det i den empiriska traditionen inom amerikansk sociologi för att strukturera undersökningar av frivillig politisk mobilisering och tillfällig social protest. I denna tradition fokuserar begreppet på en rad kulturella förhållanden och sociala aspekter av politiska proteströrelser, som tenderar att förbli höljd i dunkel med mera traditionella angreppssätt.³² Denna tradition svarar mot Salomons lilla berättelse: ambitionen att så korrekt som möjligt skildra FNL-rörelsens uppkomst, utveckling och fall eller, med Salomons egna ord, att så omsorgsfullt som möjligt ”täcka en vit fläck på kartan över Sveriges nyare historia”.³³

För det andra hör begreppet ”social rörelse” hemma i den klassiska europeiska traditionen (från Marx och framåt) inom vilken

social rörelse avser organisationer med inriktning på sociala frågor och som är relaterade till viktiga sociala krafter (eller klasser).³⁴

De specifikt nya sociala rörelser som Salomon skriver om länkas till en mer övergripande moderniseringsteori, som tar fasta på industrisamhällets upplösning och övergången till en ny samhällsformation. I denna version fäster man uppmärksamhet på skillnaderna mellan de nya rörelserna och de gamla. Arbetarrörelsen och de traditionella folkrörelserna har förverkat sitt historiska kapital varför nya subjekt tenderar att ta moderniseringsprocessen i besittning.³⁵

De nya sociala rörelserna betraktas, med Gunnar Olofssons oefterhärmliga sociologi-prosa, som ”en autentisk representation av de postindustriella samhällskrafterna”.³⁶ Blicken är stadigt riktad mot framtiden. De nya sociala rörelserna förmodas överskrida och ersätta industrisamhällets strukturer, normer och ideal. Kvardröjande institutioner som fackföreningsrörelsen, socialdemokratin, välfärdsstaten reduceras till irriterande grus i maskineriet som försvårar och motsätter sig det nya projektet. Till skillnad från de gamla, menas det, ”ställer de nya sociala rörelserna krav som är relevanta i en postmateriell omgivning”.³⁷

Denna version av begreppet svarar mot Salomons stora uppgift: att belysa FNL-rörelsen ”som

³⁰ För en kort redogörelse för uppkomsten av en teori om NSR se Stanley Aronwitzs förord till Touraine 1985 och Hall 1989.

³¹ En god men inte okritisk introduktion till teoribildningen finner man i Olofsson 1995.

³² Se text introduktionskapitlet i McAdam, McCarthy & Zald (red) 1996.

³³ Salomon 1996 s 16f.

³⁴ Olofsson s 246.

³⁵ Text Melucci 1992, Gorz 1982 och Friberg & Galtung (red) 1984.

³⁶ Olofsson s 246.

³⁷ Ibid.

ett generellt fenomen och sätta in den i en bredare samhällslig utveckling”.³⁸

FNL-rörelsens utveckling mot dogmatism

Särskilt tydlig blir denna framtidscentrering när man kommer till frågan om FNL-rörelsen och 60-tals-vänsterns partipolitiserings och utveckling mot dogmatism. Ungdomsupproret blev till marxist-leninistisk byråkrati och auktoritetstro; högre utbildning och kunskapsmedvetenhet blev till ideologiskt starkt styrda verklighetsbilder; antikommersialism blev ekonomisk klasskamp; spontanitet och lekfullhet blev gravallvar och sträng planering — detta är några av den alternativa politiska kulturens paradoxer och stora förändringar från 1960-tal till 1970-tal.

Trots att frågan verkligen pockar på att bli besvarad, undviker Salomon att närmare diskutera ämnet. Den kortfattade förklaring som ges är otillfredsställande.³⁹ Salomon förklarar FNL-rörelsens successiva dogmatisering med att rörelsen övertog redan befintliga former för politisk organisering och sätt att göra politik. I brist på eget radikalt språkbruk och revolutionära former lånade man in och applicerade en existerande kommunistisk symbolvärld på en motspänstig samtid. Egentligen verkar Salomon inte intresserad av att förklara detta fenomen — han tycks främst vara ute efter att fördöma det.⁴⁰

Som Kay Glans övertygande visar i en understreckare i *Svenska Dagbladet* lämnar ”bilden av ungdom i språklig nöd” som förklaring till FNL-rörelsens dogmatisering mycket i övrigt att önska. 68-vänstern framställs som ett passivt subjekt, utelämnat åt traditionens makt. Vilse i sin postmateriella omgivning griper de efter den rekvisita som historien och den internationella omgivningen tillhandahåller. Orsakssambanden förblir oklara, kopplingen till det 1980-tal som var i antågande obefintlig. I de verk av Alberto Melucci som Salomon lutar sig mot skildras detta sökande efter ord, som ska förlösa en generationell ångest, i ytterligt abstrakta termer. Men i slutändan är dogmatiseringen aldrig ett problem för Salomon. Den blir till ett av många uttryck för en tidsanda som för läsaren efterhand framstår som snarare ur led än i takt med tiden.

Om man väljer att anlägga en samhällsteoretisk ansats bör man se till att det empiriska exemplet talar med snarare än mot de generella tendenser man utvecklar. Vi kan med rätta fråga oss i vilka avseenden FNL-rörelsen verkligen var en del av det framtids-rö som Salomon planterar i 60-talets mitt.

När det gäller aktivismen, det internationella engagemanget, den växande skepsisen mot partipolitik och samhällselit, liksom mot byråkratier och de förstockade folkrörelserna, medelklassrevolten och generationsupproret rör det sig om generella drag FNL-rörelsen delade med sin engagerade samtids förhållningssätt till det förhärskande samhället. Men här någonstans slutar också FNL-rörelsens uppdrag i världsandens tjänst. När historien berättas vidare ringlar sig trådarna bakåt i stället för framåt: kollektivismen, det sociala engagemanget, önskan att etablera en helhetsbild av samhället, kopplingen till marxismen och arbetarklassen och över huvud identifikationen med vänsterns traditionella kamp för ett socialistiskt samhälle. Den kampen blev allt mer ansträngd under 70-talets gång, vare sig vi avser dess mjuka (socialdemokratiska) eller dess hårda (kommunistiska) version.

Är den gamla historien färdigskriven?

Allmänt tycks det råda förvirring kring vilken historia som egentligen utspelar sig perioden 1968-78. Enligt vänsterns traditionella historieskrivning karakteriseras 1970- och 80-talen av

³⁸ Salomon 1996 s 17.

³⁹ Glans 1997.

⁴⁰ Salomon 1996 kap 10, särskilt s 279 och densamme 1997, där fördömandet blir tydligt. Salomon anger där sin ambition inte som att förklara utan som att ”i resonerande termer försöka att belysa och förtydliggöra”.

den *högergång*⁴¹ som sköljer över det starka samhället. FNL-rörelsen framstår i sammanhanget som ett tillfälligt undantag från huvudregeln. Enligt den nya historieskrivningen kan vi i aktörernas agerande skönja konturerna av den strukturkris som ska följa nästkommande årtionden. 70-talet var en förvirrad period där de inblandade aktörerna reagerade på framtidens problem med gårdagens verktyg; där de försökte hålla verkligheten på plats med hjälp av den gamla berättelsens mytologi.⁴² Salomons bok tar förvisso ställning i denna debatt, men eftersom bokens empiriska framställning uppenbart viker av i en annan riktning än den teoretiska ansatsen, faller också hans argumentation sönder i två delar. Man kan säga att Salomon med Rebeller i takt med tiden gränslar den barrikad som rests mellan förespråkarna för den gamla och den nya historien. Men om FNL-rörelsen negligeras i den gamla historieskrivningen och inte självklart smälter in i den nya, kan man fråga sig var den egentligen hör hemma.

Detta är naturligtvis en fråga som återstår att besvara. Den brittiske historikern Robert Lumley menar i *States of Emergency: Cultures of Revolt in Italy from 1968 to 1978* att frågorna om vart 60-talets vänstervåg tog vägen och varför den dogmatiserades förvisso är av intresse, men endast om man ställer dem i relation till vad som under 1980-talet händer med vänstern i stort.⁴³ Genom att sträcka ut tidsperspektivet till 1978 har Lumley möjlighet att granska också spillrorna av den inledningsvis så livskraftiga 68-rörelsen. Med en dylik periodisering kan Lumley gripa sig an frågor som vad som är nytt och vad som är gammalt, vad som förloras på vägen och vad som måhända kan bringa reda i vår egen förvirrade samtid. När Salomon stannar på halva vägen, går Lumley vidare och skriver in 68-rörelsen i sin rätta kontext: den generella och djupgående kris som under 80-talet drabbar hela den europeiska vänstern.

Som Lumley uppmärksammar kännetecknas 1970- och 80-talen mer än någonting annat av hur marknadskrafternas renässans sammanfaller med den politiska vänsterns frånfälle. Denna paradoxala utveckling förblir obegriplig i Salomons studie. Ur Lumleys perspektiv förebådar 68-vänsterns urartning till dogmatism en mer grundläggande kris i vänsterns politiska projekt. I sitt försök att förstå denna utveckling fäster även Lumley uppmärksamheten på det politiska språket, men inte som någon självständig förklaringsfaktor utan som en avspeglning av mer djupgående förändringsprocesser. I polemik med det förhärskande konspirationstänkandet⁴⁴ och den vanliga ståndpunkten att historien pendlar mellan kollektiv mobilisering och individuell reträtt, mellan politikens och det privatets primat,⁴⁵ menar Lumley att dagens tveksamhet inför nyckelbegreppen i vänsterns politiska språk (vänster, rättvisa, demokrati) måste förstås ur ett längre historiskt perspektiv.⁴⁶ Han skriver:

[...] den tystnad som omgav arbetarklassen på 1980-talet kan inte bara skyllas på de framgångsrika kampanjer som iscensattes av storbolagen [...] Den är betecknande för den djupa sociala och ekonomiska omvandling som benämns övergången från det industriella till det postindustriella eller informationssamhället. Den kris som drabbade post-1968 rörelsens oppositionspolitik på 1980-talet kan därför anses vara fundamental. Vänsterns grundläggande vokabulär blev problematisk; det hade t ex blivit svårt att tala om "arbetarklassen" i singularis och med bestämd artikel.⁴⁷

Om vi får tro Robert Lumley är 68-rörelsen den punkt där industrisamhällets högsta stadium och dess sista skälvande suck löper samman. För de inblandade aktörerna representerade radikaliserings av det politiska livet och politiseringen av det kulturella reella fenomen eller i durkheimianska termer sociala fakta. I Sverige reagerade den etablerade arbetarrörelsen med att intensifiera reformtaket. Den genomdrev under några år i början av 1970-talet en rad

⁴¹ Boréus 1994.

⁴² Stråth 1996 kap 1.

⁴³ Lumley 1990, särskilt kap 22.

⁴⁴ T ex Boethius 1997 och Israel & Hermansson 1996.

⁴⁵ T ex Hirschman 1982.

⁴⁶ Lumley s 346f.

⁴⁷ Ibid s 338.

reformer som utmanade det kontrakt mellan arbete och kapital som den svenska modellen vilat på. Staten och det offentliga expanderade sitt inflytande över marknaden. Tiden ansågs mogen för att förbereda det tredje steget mot ekonomisk demokrati. Men den utvidgade och problemfria demokratin infann sig aldrig.⁴⁸

Socialdemokratin kom sig aldrig över gatan, för att tala med Ernst Wigfors. I stället kunde Olof Palme, i sitt berömda inlägg i partiledardebatten i TV den 17 september 1982, skåda in i en framtid ”där löntagarna ska bli fattigare och de rika rikare, där den sociala tryggheten blir bräckligare och lyxbåtarna fler, där solidariteten blir svagare och egoismen starkare, där de starka kan ta för sig och de svaga får ta skeden i vacker hand”.⁴⁹ Sambandet mellan historien och traditionell socialdemokratisk reformpolitik var upplöst. Den socialdemokrati som återtog regeringsmakten 1982 var i många avseenden annorlunda än den som burit Sverige in i det moderna samhället; den arbetade under andra förutsättningar, bar på en ny självförståelse och stod i ett annat förhållande både till sin egen historia och sin traditionella begrepps värld.⁵⁰ Förklaringen till detta dramatiska lappkast söker fortfarande sin samhällsteoretiker.

Som Alexander och Lara påpekar i en artikel i *New Left Review* har få av de löften om en annorlunda värld som de nya sociala rörelserna utlovade realiserats.⁵¹ Så här i efterhand karakteriseras 80- och 90-talen mer än någonting annat av liberalismens segertåg och avsaknaden av en vänsterpolitisk motvikt. De nya sociala rörelserna, och de konfliktdimensioner som de vrider sig kring, har inte övervunnit eller utagerat industrisamhällets institutioner och strukturer; inte utmönstrat de konflikter som bottnar i socioekonomiska förhållanden (åtminstone inte ännu). Men måhända har de medverkat till att smula sönder det vänsterpolitiska bålverk som höll en aggressiv marknadsliberalism på behörigt avstånd.⁵²

Förbrukade alternativ

Vad kan man då säga om FNL-rörelsen i synnerhet och vänsterrörelsen i allmänhet i Sverige ur Lumleys perspektiv? Vilka konsekvenser fick framväxten av en ny politisk kultur för den svenska framtiden? Den för sin tid så framgångsrika FNL-rörelsen i Sverige — jämförelsevis starkare än i de flesta andra västeuropeiska länder, förmodligen den starkaste — blev aldrig någon förebild för solidaritetsrörelser med andra länder. I själva verket innehöll den politiska linje, som först chockerade svensk samtid och sedan växte sig stark, fröna till sin egen undergång. Det var parollen ”Stöd Vietnams folk på dess egna villkor” som skulle bli omöjlig som förebild. Orsaken var händelseutvecklingen i Vietnam och Kambodja efter segern våren 1975. Det första som hände var att de socialistiska nordvietnameserna snabbt och brutalt föste FNL i Sydvietnam åt sidan och tog över makten i hela Vietnam. Det var inte precis det FNL-aktivisterna hade tänkt sig. De hade många gånger, i opposition mot den amerikanska propagandabilden av en front manipulerad av kommunisterna, hävdat att kampen i Sydvietnam leddes av FNL. Verkligheten visade att amerikanerna hade mer rätt än FNL-arna.

Den politiska sprickan mellan Vietnam och Kina blev snart tydlig, särskilt i synen på Sovjetunionen. I Kina lanserades Mao Zedongs teori om de tre världarna⁵³ som instrument för en politik som riktade huvudangreppet mot Sovjet, medan vietnameserna, när de inte längre var beroende av stödet från Kina, visade sig vara mer prosovjetiska än prokinesiska. Detta blev särskilt påfrestande för maoisterna i FNL-rörelsen.

De politiska motsättningarna mellan Vietnam och Kampuchea och mellan Vietnam och Kina

⁴⁸ Åmark 1993 s 165f; Bergström 1989; Esping-Andersen 1985 och 1989.

⁴⁹ Palme 1986 s 24.

⁵⁰ Bergström 1989; Esping-Andersen 1989; Åmark 1989; Tilton 1989.

⁵¹ Alexander & Lara 1996.

⁵² Hobsbawm 1996.

⁵³ [Ordförande Maos teori om de tre världarna](#) 1978.

gick snart över i öppet krig. Två gånger på kort tid angrep socialistiska stater varandra. Detta stred helt mot vad kommunister trodde var möjligt: krig var kapitalismens ständiga följeslagare, socialismen var den enda säkra garantin för världsfreden. Tillsammans demonstrerade allt detta riskerna med det villkorslösa stödet till politiska rörelser och kämpande folk i andra länder. När en sådan solidaritetspolitik blev omöjlig förlorade solidaritetsrörelserna den ovanliga slagkraft som präglade DFFG.

1970-talets Sverige fick bevittna en neo-leninistisk utmaning mot folkhemssverige och välfärdsstaten, mot den trygghet som den äldre generationen med sådan möda skapat. Den uppträdde i många former, var och en i liten skala och i svårbegripliga bokstavs-kombinationer: KPML(r) (det göteborgska svaret på stalinismen), KFML/SKP (= maoisterna), Revolutionära Marxisterna Förbundet/ Socialistiska Partiet (trotskisterna), Offensiv (en trotskistisk riktning som arbetar inom SAP), Förbundet Kommunist, FK (det blågula alternativet i svensk marxism-leninism, lett av Anders Carlberg), Marxist-leninistiska Kampförbundet, MLK (tillsammans med FK en utveckling av Vänsterns ungdomsförbund men i maoistisk riktning; gick så småningom till SKP), Kommunistiska Enhetsgrupperna, KEG (den albanska utmaningen i svensk politik), m fl. Neo-leninismen hade inget med ”sociala rörelser” att göra om man med det begreppet syftar på rörelser som ser förbi det moderna industrisamhället och in i postindustrialism och postmaterialism. På den här punkten går Salomons empiri på tvärs mot den teoretiska ram han åberopar. Neo-leninismen hade föga med postmaterialism att göra, den rörde sig helt och hållet inom ramen för industrisamhället, det var ju det samhället som skulle störtas i gruset. Fram skulle i stället träda en socialistisk planhushållning under det segerrika proletariats beslutsamma ledning.

Denna tillbakablickande revolutionära socialism tilltalade inte de svenska löntagarna. De kunde stödja revolutionärernas fackliga kamp för bättre löner och arbetsvillkor och för lägre hyror, de kunde uppskatta den progressiva musiken och den politiska teatern, de kunde lägga en slant i bössan vid insamlingar till kämpande kamrater i främmande länder — men den revolutionära socialismen var det få som omfattade. Den nya vänstern ville återupprätta en ren och äkta revolutionär politik genom att söka sig till klassikernas (ofta rätt tvättade)⁵⁴ budskap och till de ursprungliga, historiska alternativen. Detta fick bli det egendomliga resultatet att 20- och 30-talens interna kommunistiska strider mellan olika linjer och personer, som Stalin mot Trotskij, kom att upprepas i 1970-talets svenska folkhem. Från 1997 års horisont frestas man att hävda att 70-talets vänster inte bara i Sverige utan i hela den demokratiska och kapitalistiska världen — definitivt förbrukade den revolutionära socialismen som lösning på det kapitalistiska samhällets problem.

Neo-leninismen uppstod i mötet mellan två trender. Den ena var upptäckten av tredje världen och dess misär, effektfullt kontrasterad mot de kapitalistiska ländernas överflöd; den andra var den allmänna skärpningen av klasskampen i de kapitalistiska länderna under perioden 1965-75. Inom den nya vänstern antog man allmänt att arbetarklassen hölls lugn av kapitalismens överflöd och man förväntade sig därför att arbetarna skulle resa sig när kapitalismen i depressionen visade sitt sanna ansikte. Det visade sig vara precis tvärtom. Skärpningen av klasskampen var i stället ett resultat av kapitalismens överhettningsskris med dess höga efterfrågan på arbetskraft och minskade konkurrens mellan löntagarna. I hela västvärlden innebar den ökad strejkaktivitet, ett uppsving i gatudemonstrationerna, löne- och maktkrav från fackföreningarna och allmänt en skärpt kamp mellan de stora ekonomiska intressegrupperna i samhället. Den ekonomiska krisen, som drabbade kapitalismen efter oljekrisen 1973, fick det motsatta resultatet mot förväntningarna: den ökande arbetslösheten passiviserade arbetarklassen i stället för att stegra kampviljan.⁵⁵ Det här talar för att Lumley är inne på rätt spår då det gäller att förstå den nya europeiska vänstern under 60- och 70-tal - den är en

⁵⁴ Se t ex Schmidt 1996 och 1997 om Lenin.

⁵⁵ Mandel 1982; Åmark 1991; Crouch & Pizzomo (red) 1982.

integrerad del av industrisamhället, den hade inte mycket gemensamt med de nya sociala rörelserna som framåtsyftande försök att formulera alternativ för det postindustriella samhället.

Kapitalismens ekonomiska kris blev vänsterns och arbetarrörelsens politiska kris. I det läge då de revolutionära massorna borde ha stormat om inte Vinterpalatset så åtminstone bankpalatsen, kom politiken i stället allt mer att handla om hur man skulle få fart på den kapitalistiska ekonomins hjul igen. I den diskussionen stod sig vänsteralternativen slätt, från traditionell socialdemokrati till stalinism. Ur detta perspektiv kan man se 1970-talets förbrukade revolutionära socialism som en förutsättning för 1980-talets högervridning och nyliberalism — omsvängningen var delvis en följd av att alla blickar vändes från vänstern till mitten och högeralternativen. Neo-leninismen innehöll i sig inga framtidsfrön, dess misslyckande bildade däremot en del av den fond mot vilken nyliberalismen utvecklades.

Det aktivistiska arvet

Om nu den nya vänstern förbrukades som politiskt alternativ, som lösning på det kapitalistiska samhällets problem, fanns det då inget annat i den alternativa politiska kulturen som överlevde sin samtid? DFFG var en del av den nya politiska kulturens aktivism. Det var i och för sig en speciell aktivism det handlade om, starkt influerad av maoistisk kaderpolitik och enhetsfrontsstrategi, men FNL-rörelsen hade det gemensamt med många andra politiska alternativrörelser att man starkt betonade aktivitetskravet på medlemmarna och att man tog avstånd från den representativa demokratis uppdelning mellan valda och väljare. Den engagerade borde vara aktiv, borde vara beredd att själv stå utanför Systembolaget eller Domus med en insamlingsbössa, att våga ställa sig upp på ett möte och tala mot ledningen eller ansvariga politiker, byråkrater eller företagsledare. Det är inte lätt att göra detta, det framgick bl a i Salomons skildring av de nya medlemmarnas ångest inför de höga kraven på dem. Det förefaller som om delar av det aktivistiska arvet överlevt och blivit förebild i betydligt större utsträckning än DFFGs politiska linje för solidaritetsarbetet. Maktutredningen kunde med systematiska intervjustudier visa att medborgarna blivit aktivare på många områden i politiken, att de i större utsträckning än tidigare talar på möten, demonstrerar, ger pengar till insamlingar och skriver på protestlistor. Helst gör vi visserligen det som kostar oss minst, dvs skriver på listor och ger pengar, men det handlar ändå om en viktig förändring på sikt och i relativt bred omfattning av politisk kultur i Sverige.⁵⁶

Maktutredningen frågade sig inte om detta var ett arv från 1960- och 1970-talens alternativrörelser och vänstervåg, men det finns nog skäl att tro att så är fallet. Det handlar inte bara om att de som då var aktivister fortfarande vet hur man gör och handlar aktivt i dag, det är troligen också så att då skapades nya politiska uttrycksformer som lever kvar som näraliggande handlingsalternativ även i dag. Till och med den borgerliga fjärde oktober-rörelsen kunde mobilisera rätt stora skaror i gatudemonstrationer mot löntagarfonderna. Den som står där med insamlingsbössan i hand samlar inte bara in pengar till ett gott ändamål, utan ger vanliga människor en möjlighet att uttrycka en politisk uppfattning och att skaffa sig en vana att göra så. Det är kanske en optimistisk tolkning, men vi menar ändå att det är detta som är den nya vänsterns politiska arv: det är människors handlingsberedskap, deras vilja och vana att vara aktiva som överlevt när de politiska alternativ och utopier som då engagerade så starkt nu är avsmnade, kanske utdöda för lång tid framåt.

Den mer pessimistiska aspekten på detta arv från 1960-talet är att det främst förvaltas av medelklassen, av de välutbildade, enligt Maktutredningen. När Olof Petersson som ledamot av Lindbeck-kommissionen ville reformera det formella och informella regelverk som styr demokratin i Sverige, gick förslagen entydigt i elitistisk riktning. Den direktdemokratiska

⁵⁶ Petersson, Westerholm & Blomberg 1989.

kritiken mot folkrörelsetraditionens representativa demokrati smälter här samman med nyliberala ambitioner att bryta ner den maktapparat som skyddat den svenska modellen och den svenska välfärdsstaten.⁵⁷

Alltså: en vilja att protestera överlevde, samtidigt som politikens innehåll, målet för protesterna, försvann. Detta arv blir lätt en misstänksamhet mot överheten, mer en vilja att häckla än att lösa problem. LOs Rättviseutredning har visat, hur många LO-medlemmar ser en uppdelning av samhället i ”vi härnere — dom däruppe”, och till dom däruppe räknar man också arbetarrörelsens ledare. Här handlar det inte om ”klass mot klass”, som KFML(r)s paroll löd, utan om klass mot klassrepresentanter.⁵⁸ Den nya vänstern lärde svenskarna att protestera, att vara aktiva i politiken, men misslyckades med att ge protesterna ett bestämt och konstruktivt innehåll. Den nya politiska kultur som skapas på 60-talet och utvecklas under 70-talet blir under 80- och särskilt 90-talet en del av den nya ”protesten utan rörelse”.

Protest söker sin rörelse

Det finns med andra ord tydliga länkar mellan 1960-talets politiska aktivism och 1990-talets försvar för de sociala trygghetssystemen och den offentliga servicen. Man skulle också kunna säga att det i många avseenden är socialdemokratiens ideologiska och organisatoriska problem som knyter samman den senaste trettioårsperioden. Men det finns också väsentliga skillnader. 1960-talets politiska kultur växte, som Salomon påpekar, fram inom de välfärdsstatliga ramar som socialdemokratin slagit fast under sina första fyrtio år vid makten, dvs under en period då socialdemokratin fortfarande var mottaglig för kritik. Som Tage Erlander säger i sina memoarer uppfattade SAPs ledning 68-rörelsen huvudsakligen som en signal om att man inte gick tillräckligt fort fram i reformarbetet.⁵⁹ 1970 kunde den socialdemokratiska supertankern, för att tala med den tysk-amerikanske statsvetaren Herbert Kitschelt,⁶⁰ fortfarande hålla en förhållandevis rak kurs genom de krympande farvattnen mellan erfarenhetens baslinje och framtidens horisont.⁶¹ Det fanns fortfarande samhällssektorer att se över, nya grupper att utsträcka medborgarskapet till och kvinnor att släppa ut på arbetsmarknaden. 60-talets politiska proteströrelser och den socialdemokrati som den kritiserade var åtminstone eniga på en väsentlig punkt — att ”politics matters”.

1997 när detta utrymme beskurits ytterligare och den politiska elitens trosvisshet falnat har också rollfördelningen mellan socialdemokratin och dess kritiker ändrats i grunden. Dagens aktivister har i första hand inte inkonsistenser och bakomliggande samband att blottlägga⁶² eller en ofärdig välfärd att upptäcka.⁶³ Det handlar snarare om att rädda sig undan den socialdemokratiska krispolitiken; att värja sig för kravet på anpassning till förhållanden formulerade utanför den egna intressesfären. Aktivismen fångas inte längre upp av en statsbärande socialdemokrati som arbetar i trygg förvisning om möjligheten att med offentliga ingripanden och politiska åtgärder förändra olyckliga eller orättvisa drag i det kapitalistiska systemet.

”En ny socialdemokrati”

Ur det socialdemokratiska ledarskiktets synvinkel har vi i denna representationskris att göra med ett problem som måste övervinnas om partiet ska finna en ny legitimitetsgrund och

⁵⁷ Nya villkor för ekonomi och politik 1993. Om Petersson och Lindbeck-kommissionen, se Åmark 1994.

⁵⁸ Holmberg & Lönneberg 1995 kap 6; Åmark 1997

⁵⁹ Erlander 1982.

⁶⁰ Kitschelt, 1992 s 198, skriver om SAPs rörelsemodell att ”such parties are like huge /.../ tankers that tum around very slowly”. Kitschelt 1994 s 289f.

⁶¹ Stråth 1992 s 11, 13.

⁶² Ett vanligt tema i den samtida teoretiska litteraturen.

⁶³ Inghe & Inghe 1967.

återigen bli en kraft att räkna med i politiken. SAP måste liksom det brittiska Labourpartiet frigöra sig från sitt intellektuella arv, modifiera sitt förflutna och etablera en ny bas för sitt handlande utgående från ett nytt kontrakt mellan folket och eliterna.⁶⁴ Motståndet mot denna process behöver neutraliseras antingen genom uppfostran eller upptuktning, en uppgift som i allt väsentligt åligger just en reformerad socialdemokrati urlakad på sitt socialistiska innehåll.⁶⁵ Måhända håller också den svenska socialdemokratin på att närma sig den ”catch all leader-focused approach” som vi normalt brukar förknippa med den australiensiska, franska och spanska socialdemokratin (och nu även Tony Blairs Labour),⁶⁶ dvs att SAP håller på att omvandlas till ett parti som med den engelske sociologen Ivor Crewes ord

kanske är framgångsrikt när det gäller att bilda en arbetarregering, i synnerhet i tider av ekonomisk nedgång, men som för vänstern nästan garanterat inte är igenkännbart i bemärkelsen socialistiskt, eller åtminstone radikalt, eller i alla fall förbundet med arbetarnas intresse och värderingar.⁶⁷

Visserligen är inte något ”Nytt SAP” att vänta inom överskådlig framtid men redan idag är det möjligt att skönja konturerna av vad vi kan kalla för en ny socialdemokrati. Sedan en tid tillbaka kan vi även i Sverige följa hur man långsamt ritar om de gränser som kringgärdar socialdemokratin såsom vi känner den, med resultatet att den till sin ”essens” tenderar att hamna utanför sig själv.⁶⁸ Här finns en rad konkreta exempel att anföra: ett reformerat kommunistparti vid sidan av eller tätt intill den omformulerade socialdemokratin; att arbetarrörelsens fackliga gren och olika vänsterradikala nätverk får ta ett allt större ansvar för de viktiga rättvis- och jämlikhetsfrågorna; kommunal- och lokal-politiska initiativ som t ex Lars Thörnmans Kirunaparti; för att inte tala om alla spontana manifestationer och protestaktioner som riktas mot den socialdemokratiska regeringen. Sammantaget bidrar dessa fenomen till att stärka intrycket av att SAP på tröskeln till det ”postindustriella samhället” distansierar sig från det försvar för välfärdssamhället, folkrörelsesverige och folkhemmet som i programskrifterna utpekats som partiets huvuduppgift.

Det är dock noterbart hur socialdemokratin politiska språk förlorar i slagkraft i samma stund som det börjar talas utanför sin ”naturliga” hemvist. Samlande och framåtsyftande metaforer som Folkhemmet och Det starka samhället blir i munnen på dagens aktivister till spruckna bilder av en svunnen era och därmed till en bekräftelse på att en ny tid är i antågande.⁶⁹

Det är också viktigt att i möjligaste mån undvika frestelsen att försöka förklara SAPs agerande i anslutning till protesterna mot partiets politik eller i förhållande till partiets ursprungliga målsättningar. Med dylika problemställningar är det lätt hänt att man landar i en debatt motsvarande den som Lenin, Gramsci och Michels förde kring sekelskiftet om varför den europeiska arbetarrörelsen mot bättre vetande utvecklade sig i reformistisk riktning. I diskussionen om socialdemokratin liberalisering under 1980-talet kan vi se hur Gramsci-argument om den borgerliga hegemonin⁷⁰ bryter mot cyniska Michelsargument om hur arbetarrörelsens mest framstående element avlägsnat sig ifrån massorna och sugits upp i den politiska klassen.⁷¹ Vi kan även, om man för liknelsen vidare, i resonemanget om huruvida socialdemokratin under efterkrigstiden utvecklats till ett medelklassparti ana viss familjelikhet med Lenins tes om den förhatliga arbetararistokratin som ”genom löner och andra förmåner

⁶⁴ Om moderniseringen av LP, se Shaw 1995 kap 8.

⁶⁵ Att detta inte är någon enkel uppgift framgår av K O Feldts (1991) memoarer. Ett anmärkningsvärt lyckat försök till uppfostran är Eklunds lärobok i samhällsekonomi som nu är inne på 6e upplagan.

⁶⁶ Kitschelt 1994 s 287f.

⁶⁷ Crewe 1991 s 46.

⁶⁸ Resonemanget bygger på antagandet om en gräns bortom vilken begreppet socialdemokrati förlorar i mening. För övertygande argumentationer i den riktningen, se t ex Crewe 1991 och Piven 1991.

⁶⁹ Stråth 1992 s 23 f.

⁷⁰ Boréus.

⁷¹ Se t ex Isakssons biografi över Per Albin Hansson (1996), särskilt del 3. Notera hans flitiga verksamhet som debattör.

snarare känner samhörighet med sitt lands bourgeoisie än med det internationella proletariatet.”⁷²

Det faktum att SAPs förändring i flera avseenden harmonierar med den generella utvecklingen inom den europeiska socialdemokratin indikerar nämligen att det rör sig om en process som endast låter sig förklaras på den strukturella nivån.⁷³ Mycket talar sålunda för att det behövs en ny förståelse av socialdemokratins *vara* och *blivande* i det ”post-industriella samhället”. För i slutänden har dagens socialdemokrati (och det av naturliga skäl) inte mycket gemensamt med vare sig den rörelse som i seklets början uppsteg från mörker till ljus eller den som efter andra världskrigets slut stod inför uppgiften att genomdriva det sociala medborgarskapet. SAP har under årens lopp blivit en integrerad del av ett politiskt system som fungerar under nya och, ur demokratisk synvinkel, försämrade förutsättningar; ett parti som (förmodligen mot sin vilja) tvingas rationalisera en skenande kapitalism och administrera en globaliseringsprocess som till sina verkningar riskerar att underminera dess historiska legitimitet.

Förändringar i den socioekonomiska strukturen och i den globala ekonomin har ställt den europeiska socialdemokratin inför utmaningar och konfliktdimensioner som svårligen låter sig hanteras inom ramen för den traditionella rörelsemodellen eller med hjälp av de redskap som den nationella parlamentariska demokratin tillhandahåller. Vad som gör denna process speciellt smärtsam för just den svenska socialdemokratin är att den, till skillnad från många av sina systerpartier runt om i Europa, bär på ett förflutet som obönhörligen ställer den i det offentliga rummets mitt eller, för att tala med sociologen Stefan Svallfors, i en situation där den tvingas rättfärdiga sitt handlande inför den moraliska ekonomi som den själv har etablerat.⁷⁴ Dagens SAP kan inte på samma självklara sätt som under 60- och 70-talen möta sina kritiker genom att hänvisa till historiska landvinningar och de breda folklagens faktiska önskemål, och Tage Erlanders uppmaning till Olof Palme ”att lyssna till rörelsen” har förmodligen en helt annan innebörd för den nuvarande partiledaren.

Trygghetsskapande historieskrivning

Med sin historieskrivning om FNL-rörelsen bidrar Salomon till att skapa den trygghet som erkännandet av ett stabilt förflutet ger. Det är egentligen en rätt knepig uppgift, eftersom den maoistiska politik som bakom kulisserna styrde FNL-rörelsen sedan länge är ett dött och förbrukat alternativ. Salomon skriver själv ut en dödsattest i sin analys av rörelsens ideologiska fundamentalism. Men den politiska kulturen får sin legitimitet bekräftad, aktivisternas självuppoftande arbete får här ett erkännande av det slag Kertzer talar om.

Den förklaring Salomon bygger upp blir också ett erkännande: lugn kamrater, ni behöver inte skämmas för ert förflutna, ni var ju faktiskt inga vänsterextremister utan ”rebeller i takt med tiden”, ni gjorde bara det som tidsandan krävde av er. Det var nog inte avsikten att det skulle bli så, men det är resultatet. Salomon konstruerar ett förflutet åt ”FNL-aktivisten” som representant för 60-talets vänsterrörelse, som ger trygghet i dagens politiska värld.⁷⁵ Men konstruktionen övertygar inte, den empiriska basen stretar påtagligt emot den teoretiska överbyggnaden.

Vill man hitta framtidens frö i 1960-talets politiska miljö, så är det inte till FNL-rörelsen och maoismen man ska söka sig, utan snarare till miljörörelsen, feminismen, alternativrörelsen. Det är den typen av rörelser som kan förstås inom den teoretiska ramen ”sociala rörelser”. För dåtidens politiska aktivister torde detta vara en oroande tanke. ”Politisk medvetenhet” var då

⁷² Lenin, citerad ur Liedman 1993 s 238. Esping-Andersen 1989, särskilt s 231f.

⁷³ Kitschelt 1994.

⁷⁴ Svallfors 1996.

⁷⁵ Se särskilt Henrik Berggrens (1997) recension av Salomons bok i DN.

ett honnörsord, med vilket de partipolitiskt organiserade uttryckte sin känsla av överlägsenhet mot dem som ännu inte hunnit så långt i insikt som de. Att tilldela de politiskt omedvetna, de flummiga, rollen av framtidens språkrör i 60-talets värld tycks fortfarande bjuda emot. Och det bjuder emot därför att det samtidigt stör dagens uppfattningar om vad som är rationella politiska hållningar och vad som är ideologiskt önsketänkande och ekonomisk ansvarslöshet.

Litteratur

Ahlmark P, *Vänstern och tyranniet: Det galna kvartsseklet* Stockholm 1994

Alexander J & Lara M-P, "Honnet's critical theory of recognition" i *New Left Review* 220/1996

Arvidsson H, Berntsson L & Dencik L, *Modernisering och välfärd: Om stat, individ och civilt samhälle i Sverige* Stockholm 1994

Augustsson L Å, *FNL-gruppen Stockholm* 1974

Berggren H, "Ordning i upproret" i *Dagens Nyheter* 1/3 -97

Bergström V, "Program och ekonomisk politik 1920-1988: SAP i regeringsställning" i Misgeld, Molin & Åmark (red) 1989

Boethius M, *Några som inte älskar oss håller på att förändra vårt land* Falun 1997

Boréus K, *Högervåg: Nyliberalismen och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969-1989* Falun 1994

Borgström G, *Gränser för vår tillvaro* Stockholm 1964a

Borgström G, *Världens mat* Stockholm 1964b

Borgström G, *Överflödets kris* Stockholm 1967

Broberg G & Tyden M, *Oönskade i folkhemmet: Rashygien och sterilisering i Sverige* Stockholm 1989

Crewe C, "Labour force changes, working class decline, and the Labour vote: Social and electoral trends in postwar Britain" i Piven (red) 1991

Crouch C & Pizzorno A (red), *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe since 1968* London 1982

Eklund K, *Vår ekonomi: En introduktion till samhällsekonomin* (6 uppl) Stockholm 1996

Erlander T, *1960-talet: Samtal med Arvid Lagercrantz* Stockholm 1982

Esping-Andersen G, "Jämlikhet, effektivitet och makt: Socialdemokratisk välfärdspolitik" i Misgeld, Molin & Åmark (red) 1989

Esping-Andersen G, *Politics Against Markets: The Social Democratic Road to Power* Köpenhamn 1985

Feldt K O, *Alla dessa dagar: I regeringen 1982-1990* Stockholm 1991

Friberg M & Galtung J (red), *Rörelserna* Stockholm 1984

Glans K, "Slagordsmakare dominerade den svenska FNL-rörelsen" i *Svenska Dagbladet* 1/2 - 97

Gorz A, *Farväl till proletariatet. Bortom socialismen* Stockholm 1982

Gustafsson B, [Bakgrunden till Kfml:s bildande - några personliga anteckningar](#) i *Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* 24-25/1983

- Gårdlund T, Knut Wicksell: *En rebell i det nya riket* Stockholm 1990
- Hall S, "The meaning of new times" i Hall S & Jacques M (red), *New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s* London 1989
- Hammarström T (red), *FNL i Sverige: Reportage om en folkrörelse i Sverige under tio år* DFFG 1975
- Hirdman Y, *Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkhemspolitik* Helsingborg 1993
- Hirschman A O, *Shifting Involvements* Princeton 1982
- Hobsbawm E, "Identity politics and the Left" i *New Left Review* 271/1996
- Holmberg P & Lönneberg S, *LO-medlemmar om rättvisa*. En underlagsrapport från Rättviseutredningen LO 1995
- Inghe G & Inghe M B, *Den ofärdiga välfärden* Stockholm 1967
- Isaksson A, *Per Albin*. Del III Stockholm 1996
- Israel J & Hermansson H E, *Det nya klassamhället* Stockholm 1996
- Josefsson S O, *Året var 1968: Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund* Göteborg 1996
- Kertzer D I, *Politics and Symbols: The Italian Communist Party and the Fall of Communism* London 1996
- Kitschelt H, *The Transformation of the European Social Democracy* Cambridge 1994
- Kitschelt H, "The socialist discourse and party strategy in West European democracies" i Lemke C & Marks G (red), *The Crisis of Socialism in Europe* London 1992
- Liedman S-E, *Från Platon till kommunismens fall* Stockholm 1993
- Lindkvist S, *Asiatisk erfarenhet, Slagskuggan, Självklara saker* Stockholm 1970
- Lumley R, *States of Emergency: Cultures of Revolt in Italy from 1968 to 1978* London 1990
- Mandel E, [Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen](#) Göteborg 1982
- Mao Tse-tung. *Den narraktige gamle mannen som tog bort bergen*. KFML u å
- McAdam D, McCarthy J D & Zald M N (red), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Structures, Mobilizing Structures, and Cultural Framing* Cambridge 1996
- Melucci A, *Nomader i nuet: Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle* Göteborg 1992
- Misgeld K, Molin K & Åmark K (red), *Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år* Stockholm 1989
- Myhrman J, *Hur Sverige blev rikt* Stockholm 1994
- Myrdal J, *Skriftställning* Stockholm 1968
- Myrdal J, *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* Stockholm 1964
- Norberg J, *Motståndsmannen Vilhelm Moberg* Stockholm 1997
- Nya villkor för ekonomi och politik. Ekonomikommisionens förslag* SOU 1993:16
- Ohlsson R, "Unga filosofer" i Ungdomsåret 1969 Olofsson G, *Klass, rörelser och socialdemokrati: Essäer om arbetarrörelsens sociologi* Lund 1995

- Ordförande Maos teori om de tre världarna* Stockholm 1978
- Palm G, *En orättvis betraktelse* Stockholm 1966
- Palm G, *Indoktrineringen i Sverige* Stockholm 1968
- Palm G, *Vad kan man göra?* Stockholm 1969
- Palme O, "Därför är jag socialist" i *Att vilja gå vidare* Stockholm 1986
- Petersson O, Westerholm A & Blomberg G, *Medborgarnas makt* Stockholm 1989
- Piven F F, "The decline of Labour Parties: An overview" i Piven F F (red), *Labour Parties in Postindustrial Societies* Cambridge 1991
- Rasmusson L, *Fyrtilisterna* Stockholm 1985
- Rättviserutredningens rapport till LOs 23:e ordinarie kongress 7-12 september 1996*
- Schmidt W, *Då är jag inte kommunist* Lund 1997
- Schmidt W, *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum: Om arbetarrörelsens misslyckande* Lund 1996
- Salomon K, [Rebeller i takt med tiden](#) Stockholm 1996
- Salomon K, "Kamouflerade 60-talsaktivister" i *Svenska Dagbladet* 1/2 -97
- Shaw E, *The Labour Party since 1945* Oxford 1995
- Stråth B, *The Organization of Labour Markets: Modernity, Culture and Governance in Germany, Sweden, Britain and Japan* London 1996
- Stråth B, *Folkhemmet mot Europa: Ett historiskt perspektiv på 90-talet* Stockholm 1992
- Svallfors S, *Välfärdsstatens moraliska ekonomi: Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige* Umeå 1996
- Therborn G (red), [En ny vänster](#) Stockholm 1965
- Tilton T, "Ideologins roll i socialdemokratisk politik" i Misgeld, Molin & Åmark (red) 1989
- Tingsten H, *Tyranniet begär förtroende* (Inledning och urval: Per Ahlmark) Stockholm 1992
- Touraine A, *The Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society* Minneapolis 1985
- Tängerstad E, "Hierarki och decentralisering. Den svenska FNL-rörelsens historia" i *Arbetarhistoria* 63-65/ 1993
- Åmark K, "Folket och eliterna" i Bengtsson H A & Wirtén P (red), *Epokskifte: En antologi om förtryckets nya ansikten* Stockholm 1997
- Åmark K, *Vem styr marknaden? Facket, makten och marknaden 1850-1990* Stockholm 1994
- Åmark K, "I marknadens våld" i Broberg G, Wikander U & Åmark (red), *Tänka, tycka. tro: Svensk historia underifrån* Stockholm 1993
- Åmark K, "Arbetets söner; facklig solidaritet" i Furuhagen B (red), *Utsikt mot Europa* Stockholm 1991
- Åmark K, "Sammanhållning och intressepolitik: Socialdemokratin och fackföreningsrörelsen i samarbete och på skilda vägar" i Misgeld, Molin & Åmark (red) 1989

Kim Salomon: FNL-rörelsen och samtidshistorien

Ur *Häftet för kritiska studier 3-1997*

I sitt svar på Lundbergs & Åmarks kritik mot *Rebeller i takt med tiden* för författaren en principiell diskussion om samtidshistoria som disciplin. Möjligheten att använda begreppen tidsanda och kultur behandlas, liksom svårigheten att kombinera personorienterade och strukturella förklaringar. Avslutningsvis diskuteras betydelsen av ideologiska ställningstaganden.

Samtidshistoria är ur flera aspekter problematisk. Den har inte stelnat i några fasta former som forskare kan ta ställning till för eller emot. Samtiden får med nödvändighet en mer preliminär prägel än äldre genomforskade perioder. Ett uppenbart problem är också att tolka och synliggöra samtiden när man befinner sig mitt i den. Mental distans till forskningsobjektet anses nödvändig för att minska betydelsen av politiska och emotionella bindningar.

I flera länder i västvärlden finns institut för samtidshistorisk forskning. Samtidshistoria utgör en etablerad och institutionaliserad disciplin. Det upplevs som angeläget att skärskåda närhistorien. I Sverige har samtidshistorisk forskning i viss mån blivit ett reservat för sociologer och statsvetare. Samtidshistoria har inte institutionaliserats och fått status som en självständig fristående disciplin. Inte heller har den fått sin egen nisch eller identitet inom historieämnet. Möjligen beror det på att Sveriges närhistoria inte innehåller tillräckligt med dramatiska skeden för att intressera historiker. Möjligen beror det på att positivism eller rättare sagt empirism har en så stark ställning inom historievetenskapen att en samtid utan öppna arkiv bortdefinieras och att närhet till forskningsobjektet anses försvåra objektiva framställningar. Eller möjligen kan det bero på att samtidshistorien är för känslig.¹

Samtidshistoriens betydelse som vetenskaplig disciplin ligger i att den tydliggör vår tids moraliska och politiska frågor bättre än studiet av äldre historia, vilket också ger disciplinen en specifik identitet. Det är ingen tillfällighet att historiker i det kommunistiska Östeuropa relativt fritt kunde skriva om äldre perioder medan samtiden reserverades för de mest trogna partimedlemmarna. Det är i samtidshistorien som konfrontationen med aktuella politiska och moraliska frågor blir som tydligast. Och det är i samtiden som färdriktningen för vårt framtida handlande utstakas.

Att samtidshistoria är ett ömtåligt fält och kan väcka känslor till liv har jag erfarit av reaktionerna på min bok *Rebeller i takt med tiden*. FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer; bilder av Vietnamdemonstrationer och bulletinförsäljning ligger kvar på den kollektiva nathinnan. Hela spektret av åsikter finns representerat i recensioner och artiklar. Några hävdar att jag missuppfattat och felbedömt rörelsen medan andra rosar min analys. I *Expressen* skriver en gammal ledande FNL-are att det tydligen går att få en "riktig bild av FNL-rörelsens ideologiska baksida bara med stöd av arkivmaterial".² Några bedömer min framställning som opartisk, andra anklagar mig för att ta ställning. I *Internationalen* heter det att jag inte är marxist och att problemet med boken är min "genomborgerliga grundsyn". Många är belastade av egna erfarenheter, vilket inte hindrar dem från att uttala sig om hur det "egentligen" var på 60-talet.³ En ledarskribent på *Dagens Nyheter* kritiserar således min bok därför att jag inte tar tillräcklig hänsyn till tidningens betydelse för Vietnamopinionens utveckling.⁴

Yngre generationer har inga erfarenheter av FNL-rörelsen utan möter den i föräldrars

¹ För en diskussion av problematiken rörande samtidshistoria, se Salomon 1997.

² Hammarström 1996.

³ Hassler 1997.

⁴ Santesson 1996.

berättelser eller i TV-program och läroböcker. Äldre generationer är däremot präglade av egna upplevelser och minnesbilder. Politiska och emotionella avståndstaganden eller bindningar till rörelsen gör sig fortfarande gällande. Det framgår också av Urban Lundbergs och Klas Åmarks kritiska granskning av *Rebeller i takt med tiden*. Förvisso var bara Åmark med när det begav sig och han försöker distansera sig från studieobjektet genom att kategorisera sig som ”deltagande observatör”. Men deras kritik genomsyras av en övertygelse om att de vet hur det var på 60-talet, vilket tyder på att rollen som deltagare ibland har tagit överhand över rollen som observatör. Författarna är dock på ett positivt sätt medvetna om denna problematik.

Till synes har Lundberg och Åmark (L&Å) haft rödpenan i högsta hugg vid läsandet av min bok. Närmare 20 tättskrivna sidor ägnar de åt granskningen av *Rebeller i takt med tiden*. Smickrande är det förstås att tilldelas så mycken uppmärksamhet, trist förstås eftersom denna uppmärksamhet primärt har kritiska förtecken. Men trots att L&Å har fel på i stort sett samtliga punkter i sin kritik är deras artikel ändå intressant och värdefull eftersom den aktualiserar en rad centrala frågor av principiell och generell karaktär, viktiga att diskutera. Våra skilda uppfattningar vill jag inte endast tillskriva olika syn på sakförhållandena eller olika teoretiska utgångspunkter utan kanske främst skilda vetenskapsteoretiska positioner. L&Å lanserar således ett traditionellt politiskt-historiskt perspektiv med begränsat förklaringsvärde. Samtidigt presenterar de ett strukturellt perspektiv, som är otydligt och suddigt i konturerna. Till synes är de också intresserade av att besvara frågor som jag inte formulerar.

Ambitionen är inte att diskutera L&Ås 20 sidor argument för argument utan istället att tematisera mina synpunkter kring grundläggande frågor som deras artikel aktualiserar. I första avsnittet behandlas begreppet tidsanda, vilket automatiskt leder över till en diskussion i de två följande avsnitten av L&Ås personorienterade respektive strukturella förklaringar. Därefter följer ett fjärde avsnitt kallat kultur, där jag ytterligare preciserar mitt perspektiv i relation till L&Ås. I ett femte avsnitt diskuteras FNL-rörelsen som föregångare till nya sociala rörelser och i ett avslutande avsnitt betydelsen av moraliska eller rättare sagt ideologiska positioner.

Tidsandan

L&Å är kritiska till användandet av begreppet tidsanda. De anser bl a att jag, när jag inringar 60-talets tidsanda, blandar ”allmängiltigt med specifikt”, att jag blandar tendenser som påverkade många svenskar med speciella frågekomplex av betydelse för mindre grupper (54). Men i boken blandas ingenting. Jag inleder med att tydliggöra några generella drag i 60-talets tidsanda utan ambitionen att vara heltäckande. Det handlar om uppbrott från konventioner och ifrågasättande av traditioner. För att belysa FNL-rörelsens utveckling utgör denna allmänna tidsanda en central referenspunkt. Därefter behandlar jag specifika tendenser som mer direkt kan sammankopplas med FNL-rörelsens utveckling, dvs kommunismens utveckling, intresset för utvecklingen i tredje världen och protester mot kärnvapen. Det allmängiltiga blandas inte med det specifika utan i stället synliggörs hur det allmängiltiga kommer till uttryck i det specifika (64-92). Uppbrott från konventioner, vilket låg i tiden, bidrog till att aktualisera specifika politiska frågor varav Vietnamkriget framstod som en av de viktigaste under epoken. I det perspektivet blir framväxten av FNL-rörelsen förståelig. Samtidigt är jag som framgår i boken medveten om begreppets komplexitet. Traditionella orsaksförklaringar med hänvisning till tidsandan blir besvärliga, en typ av förklaringar som L&Å till synes önskar att tillämpa. Men begreppet kan användas för att rikta vår uppmärksamhet mot aktuella strömningar i tiden och för att tydliggöra tendenser i en epok. Tidsandan gör det möjligt att identifiera en förståelseram inom vilken FNL-rörelsens utveckling måste ses.

Begreppet tidsanda är till synes ett främmande element i L&Ås teoretiska konceptioner och utsocknes i deras tänkesätt. Från deras vetenskapsteoretiska position framstår tidsandan som grumlig och oklar. I kritiken av mitt sätt att använda begreppet finns emellertid inte bara en

vetenskapsteoretisk dimension, utan också argument som ifrågasätter sakförhållanden.

L&Å frågar hur man skall kunna förstå den stora förändringen i svensk alternativ politisk kultur från 60-talets spontana direktdemokratiska uttrycksformer till 70-talets hårda politisering i de nya bokstavsgrupperna. Det handlar om en utveckling från antiauktoritär spontanitet till ortodox marxistiskt tänkande. Enligt L&Å stämmer mina allmänna förklaringar bäst för alternativrörelsen. När de däremot tillämpas på marxist-leninisterna eller den maoistiska rörelsen träder enligt L&Å "sprickorna i bilden" fram. De anser att dessa vänstergrupper snarare var "ur led än i takt med tiden" (59).

L&Å tycks sätta likhetstecken mellan KFML/SKP/maoismen/marxismen-leninismen och FNL-rörelsen (KFML bytte 1973 namn till SKP). Förvisso satt marxist-leninister och maoister, eller neo-leninister som L&Å betecknar dem, i ledningen för FNL-rörelsen. Program och uttalanden genomsyrades av marxist-leninistiskt tänkande. Ortodox ideologi segrade över ungdomliga antibyråkratiska strömningar. Traditionell marxistisk retorik garnerad med Lenin- och Mao-citat gav enligt ledningen rörelsen politisk legitimitet. Men även om marxist-leninister dominerade rörelsens ledning innebar det inte att de tiotusentals människor som deltog i rörelsens olika aktiviteter också ställde upp på klasskampsparoller. Principiellt är det fel att automatiskt sätta likhetstecken mellan en rörelse och dess ledning. Det gäller också i fallet med FNL-rörelsen.

L&Ås likhetstecken mellan ledning och rörelse vittnar om ett traditionellt sätt att se på politik. En rörelse är dess ledare. Nu var emellertid rörelsens ledning själv medveten om att det fanns ett ideologiskt glapp mellan arbetsutskottet och medlemmarna. Den var bekymrad över att aktiviteterna på lokalnivå präglades av spontanitet och "politisk omedvetenhet" och inte av marxist-leninistisk renlärighet. Stor energi lades därför ned på politisk skolning av medlemmar som i ledningens ögon inte tänkte ideologiskt rätt. Tanken bakom enhetsfrontsstrategin, som genomsyrade verksamheten, var att gå försiktigt fram och inte att avskräcka potentiella medlemmar med kommunistiska slagord. En moralisk reaktion mot kriget skulle utvecklas till ett politiskt ställningstagande mot imperialism. Ett humanitärt engagemang skulle leda till ideologiska manifestationer. I ambitionen att nå ut till socialdemokrater och vissa kategorier av borgerliga väljare skulle de politiska målen emellertid döljas. Att proletariats diktatur och det klasslösa samhället utgjorde ett slutmål för flera ledande personer inom rörelsen var en kunskap primärt förbehållen redan övertygade marxist-leninister. Problemet för ledningen var emellertid att endast en liten del av de personer som reagerade mot Vietnamkriget "mognade politiskt" och kom till insikt om den svenska arbetarklassens objektiva intressen av det vietnamesiska folkets seger. Många som anslöt sig till FNL-rörelsen eller deltog i dess aktiviteter önskade i första hand att protestera mot USAs krig i Vietnam. Även om de tågade i FNL-rörelsens demonstrationer var de inte nödvändigtvis intresserade av att införa proletariats diktatur i Sverige.

Med begreppet tidsanda försöker jag synliggöra FNL-rörelsens framväxt i Sverige och inte primärt varför en liten vänstergrupp förvandlas till testuggande dogmatiker. Jag pekar på tendenser i samtiden som gör engagemanget i denna typ av rörelser förståeligt. Med tidsandan som infallsvinkel etableras en förståelseram för att belysa varför tusentals och åter tusentals gick ut på gator och torg för att protestera mot Vietnamkriget och i mindre grad varför en liten grupp gick runt och citerade Maos lilla röda.

Personorienterade perspektiv

Svaret på frågan varför en liten grupp valde dogmatism söker L&Å i första hand på individnivå, dvs i det faktum att ledande nyckelpersoner inom den svenska vänstern hade kontakter med kinesiska och nordvietnamesiska diplomater. Inte bara ideologi utan också kontaktnät skapade den maoistiska fronten i Sverige enligt L&Å. Som stöd för sin tes

refererar de bl a till en självbiografisk berättelse av den tidigare ordföranden för KFML, Bo Gustafsson, där denne redogör för sitt kinesiska kontaktnät.

En fråga är emellertid huruvida maoisternas egna förklaringar är särskilt lämpliga för att belysa deras politiska utveckling. L&Å skriver att jag inte tycks känna till att Ulf Mårtensson som ordförande i DFFG också var hemlig ledamot av SKPs partistyrelse (56). Jag känner mycket väl till detta. I en intervju med Mårtensson ville jag få bekräftat denna uppgift om hans medlemskap. Men Mårtensson berättade att han inte mindes huruvida han hade varit medlem i KFML/SKPs partistyrelse. Denna intervju borde jag kanske ha nämnt i boken. Att minnet sviker kan ibland ha en naturlig förklaring. Intervjun med Mårtensson illustrerar emellertid vad vi redan vet, nämligen att de gamla aktivisterna har ett behov av att tillrättalägga det förflutna.

Det har hänt mycket sedan 1968. De politiska konjunkturerna har ändrats och med dem många av 60-talets marxist-leninister. Minnesförluster och förträngningsmekanismer tycks idag ha större betydelse för vår bild av 60-talets vänstermiljö än ambitioner att klarlägga. Att på traditionell väg med hjälp av aktivisternas efterhandskonstruktioner försöka rekonstruera ett händelseförlopp eller en orsakskedja ter sig därför som ett riskabelt projekt. Inbäddade i en analys av FNL-rörelsen finns även klassiska källkritiska problem.

Källors trovärdighet är förstas ett problem som vi som historiker ständigt får brottas med. Eventuella brister i källmaterial skall emellertid inte avhålla oss från att formulera relevanta problemställningar. Men det helt avgörande i detta sammanhang är att L&Å väljer att identifiera enskilda personers bevekelsegrunder och intentioner för att etablera ett orsakssamband mellan vad som påverkade dessa personer och deras agerande. Frågan är emellertid vilket förklaringsvärde ett sådant personorienterat perspektiv kan ha. Med Gustafssons kontaktnät kan L&Å möjligen förklara varför just han blev intresserad av maoismen eller varför hans eventuella intresse för denna ideologi förstärktes. Men det förklarar inte varför en grupp inom den svenska vänstern blev maoister eller varför förvånansvärt många svärmade för den kinesiska modellen.

Liknande mönster återkommer i L&Ås resonemang, när de påpekar att jag inte alls ser problemet i vilken utsträckning den svenska FNL-rörelsen ”styrdes eller påverkades” av nordvietnameserna och/eller den kinesiska ledningen. Förvisso framgår av min bok hur rörelsen blint kopierade nordvietnamesiska paroller och okritiskt översatte kinesiska slagord. Men L&Å önskar att diskutera i vilken utsträckning Kina och Nordvietnam aktivt försökte manipulera opinionen i Sverige.

Frågan är förstas relevant, men den handlar lika mycket om hur kommunistiska stater agerade på den internationella arenan som om den svenska FNL-rörelsen. Nyöppnade östtyska och sovjetiska arkiv och intervjuer med gamla östeuropeiska makthavare vittnar således om en medveten strategi att påverka och manipulera opinionen i västvärlden, exempelvis opinionen mot utplacering av kryssningsmissiler i Västeuropa under 80-talets första år. Att också kinesiska ledare arbetade efter samma koncept är förstas inte otänkbart.

L&Å hävdar emellertid att det blir ”lite konstigt” att hänvisa till tidsandan i Sverige för att förklara företeelser som var ett resultat av synpunkter och påverkan från Beijing och Hanoi (56). Men i vilken utsträckning kan dogmatismen inom den svenska vänstern förklaras med kinesiska diplomaters agerande.

Även om det skulle visa sig att kinesiska eller nordvietnamesiska ledare aktivt stödde den svenska FNL-rörelsen blir det knappast begripligt varför rörelsen fick en relativt stark genomslagkraft i Sverige och varför tiotusentals människor demonstrerade på gator och torg.

60-talets tidsanda kan inte bara identifieras i Sverige utan i stora delar av Västvärlden. Samhällsklimatet tog ett steg åt vänster. Likartade tendenser skapade likartade rörelser i stora

delar av denna värld. Nationella och kulturella faktorer innebar förvisso skillnader, men likheterna var väl så påtagliga. Det fanns åtskilliga "FNL-rörelser" i västvärlden. Det var inte heller bara i Sverige som en liten grupp till synes gick på tvärs mot tidens vind och förvandlade spontaniteten till dogmatism. I stora delar av västvärlden bildades små vänsterextremistiska grupper, vilket gör det än mer angeläget att se maoismen som mer än resultatet av enskilda personers ideologiska utveckling. Bo Gustafssons kontakter med kinesiska diplomater verkar i det sammanhanget perifera. Förvisso låg framväxten av marxist-leninistiska grupper inte i tidsandans huvudfåra, men det faktum att de bildades i stora delar av västvärlden gör det angeläget att inte bara betrakta dem som avvikelser eller sårfall. En kinesisk vind drog genom de intellektuella miljöerna i Västeuropa och virvlade upp ideologiska villfarelser. Denna vind kan inte helt bortdefinieras från tidsandan.

I en tid präglad av ett ifrågasättande är det knappast förvånande att ett litet antal människor väljer ytterligheternas strategi. De blir pilgrimer på vandring efter frälsning. De socialpsykologiska mekanismerna bakom sådana val är förstuds inte enkla att identifiera. Fanatikernas projekt tas ofta inte heller på allvar. I ambitionen att belysa extremvänsterns utveckling pekar jag bl a på det kulturella arvet från religionen: likheterna mellan marxist-leninisternas självkritik och kristen-domens syndabekännelser är uppenbara. Både inom kyrkan och den marxist-leninistiska rörelsen fanns det en tro på individens moraliska fostran som förutsättning för att bygga ett gott samhälle. Rörelsens syn på sig själv som vägledare var förstuds inspirerad av leninismens elitistiska tänkande men kan också liknas vid frälsartraditionen inom kristendomen. Flera av FNL-arna hade en frälsardrift som väckelsepredikanter (315-316).

Tapani Suominen jämför i en norsk doktorsavhandling Baader-Meinhof-gruppen i Västtyskland med maoisterna i Norge och stalinisterna i Finland. Intressant med detta perspektiv är att Suominen därmed belyser hur likartade strömningar i dessa tre länder tog sig olika uttryck betingat av nationella och kulturella faktorer i respektive land. Däremot förklarar han egentligen inte vad det var som fick ungdomar att välja klasskampsortodoxi som strategi.⁵

L&Ås individorienterade förklaringsmodell innebär ett fokus på företeelser och händelser i det politiska ytskiktet. De är intresserade av det politiska spelet där aktörernas bevekelsegrunder, motiv och intentioner utgör centrala analysenheter. Perspektivet är inte nytt utan har under många decennier dominerat klassisk politisk och diplomatisk historia. Enkelt och lite elakt uttryckt handlar det om att utreda vad "one clerk wrote to another clerk". Givetvis har denna infallsvinkel sitt värde men i högsta grad också sin begränsning. Perspektivet i min bok är därför annorlunda och handlar bl a om att synliggöra mönster fjärran från aktörernas egna föreställningar och retorik.

Skillnaden mellan L&Ås och mitt perspektiv beror således på olika vetenskaps-teoretiska utgångspunkter. Där L&Å sätter enskilda personers handlande i centrum uppmärksammar jag istället föreställningar och tänkesätt, som tydligt belyser 60- och 70-talens mytomspunna fenomen. En medveten strategi i min analys av FNL-rörelsen har varit att så långt som möjligt undvika att lägga för stor vikt vid enskilda personers intentioner och handlande.

Strukturella perspektiv

L&Ås kritik genomsyras således av en plaidoyer för god traditionell politisk historia där aktörernas handlande förklaras med hjälp av påverkan, intentioner och motiv. Men deras kritik är långt ifrån entydig. De introducerar också ett mer strukturellt tänkande.

L&Å anser att vi i aktörernas agerande under 70-talet kan skönja konturerna av den kommande strukturkrisen. Enligt L&Å är de två frågorna vart 60-talets vänstervåg tog vägen

⁵ Suominen 1996.

och varför den dogmatiserades endast intressanta om man ställer dem i relation till vad som händer med vänstern i stort under 1980-talet (59-60). Den första frågan om vart vänstervågen tog vägen ligger utanför ramarna för min undersökning. När det gäller den andra frågan är problemet vad projiceringen in i 80-talet egentligen tillför analysen. Kan man inte studera ett fenomen som FNL-rörelsen under 60-talets slut och första hälften av 70-talet utan att inkludera 80-talet i det teoretiska tänkandet?

L&Å hänvisar till en intressant studie av Robert Lumley, som enligt deras uppfattning ”skriver in 68-rörelsen i sin rätta kontext: den generella och djupgående kris som under 80-talet drabbar hela den europeiska vänstern.” L&Å är således övertygade om vad som är den rätta kontexten för FNL-rörelsen, nämligen ett 80-tal som kännetecknas av ”hur marknadskrafternas renässans sammanfaller med den politiska vänsterns fränfalle” (60). Men varför är denna kontext rätt? Enligt Lumley förebådar 68-vänsterns urartning till dogmatism en mer grundläggande kris i vänsterns politiska projekt. Men säger denna slutsats något nytt om 60-talet? Resonemanget (åtminstone såsom det presenteras av L&Å) är tyvärr svepande och jag kan inte se att det bidrar till att belysa varför en del av vänstern blev dogmatisk.

Frågan är dessutom om inte Lumley och L&Å i detta sammanhang främst är intresserade av vänstern som sådan och inte av FNL-rörelsen. Förvisso utgjorde FNL-rörelsen en del av vänstermiljön under den aktuella perioden. Men den var, som tidigare nämnts, mer än en traditionell vänstergrupp. Trots att den marxist-leninistiska kärngruppen försökte att använda Vietnamkriget för att mobilisera ”massorna” ideologiskt, fanns det många aktivister inom rörelsen som främst intresserade sig för Vietnamfrågan.

Det är viktigt att notera att strukturella förhållanden har ett begränsat värde när det gäller att förklara varför människor möts och bygger upp något som kallas rörelse. Det räcker inte att t ex peka på ekonomiska förändringar eller som L&Å att analysera krisen i vänsterns projekt för att förstå 60-talets ideologiska turbulens. Övergripande samhällsliga processer gör inte ensamma framväxten av FNL-rörelsen förståelig lika lite som denna utveckling kan belysas med en ensidig hänvisning till individers agerande.

Kultur

Kritiken mot L&Ås strukturella förklaring innebär förstås inte ett principiellt avståndstagande från denna typ av förklaringar. Men det är viktigt att precisera i vilket sammanhang strukturella förhållanden kan bidra till att belysa olika företeelser och fenomen. Den amerikanske historikern George L Mosse visar i boken *The Culture of Western Europe. The Nineteenth and Twentieth Centuries* inte bara på vikten av att uppmärksamma strukturella faktorer utan också på betydelsen av att sammankoppla dem med en kulturell dimension som bl a handlar om tänkesätt och föreställningar. Han påpekar att vad väst har gemensamt är ingen själ utan bestämda historiska rörelser som i sin tur har format väst.⁶

Dessa rörelser är inte bara sociala och ekonomiska till sin natur. Ofta handlar det enligt Mosse om rörelser som utvecklats ur specifika historiska situationer. Marxismen kan inte tänkas utan den industriella revolutionen, existentialism inte utan första världskriget. På liknande sätt försöker jag i studien av FNL-rörelsen att sätta tänkesätt och föreställningar i relation till strukturella förhållanden. Efterkrigstidens ekonomiska, sociala och politiska förändringar uppmärksammas för att sätta in framväxten av FNL-rörelsen i ett strukturellt perspektiv. Under efterkrigstidens första decennier tog välfärdsstaten form, levnadsstandarden ökade och människor fick tid till engagemang. Ungdomen fick en egen identitet och gjorde anspråk på inflytande. Denna typ av strukturella förhållanden kopplas samman med tänkesätt och föreställningar och bidrar därmed till att göra framväxten av vänstern och opinionen mot kriget förståelig.

⁶ Mosse 1988 s 2.

Enligt Sidney Tarrow beror individers eller grupperns beslut att delta i en social rörelse på en kedja av mellanliggande processer som är svåra att härleda direkt från ekonomiska eller sociala strukturer utan stor risk för reduktionism. Om vi ignorerar dessa mellanliggande processer vet vi enligt Tarrow inte hur strukturerna ”omvandlas” till aktioner.⁷

Mellanliggande processer finns förenklat uttryckt i individers möte med strukturella förhållanden. Kollektiva handlingar som demonstrationer är exempel på företeelser som ligger i fältet mellan individ och struktur. Detta fält är förstås inte alltid enkelt att identifiera. Kultur utgör i denna kontext emellertid ett centralt begrepp användbart i försöken att inringa och frilägga mellanliggande processer. Kultur ses i detta sammanhang som ett medium genom vilket människor bearbetar och organiserar sina erfarenheter, skapar mening och sammanhang, koder och symboler. Det kan således sägas handla om en abstrakt idéstruktur som tar sig uttryck i ett specifikt språk, beteende och användande av speciella symboler. I fokus står föreställningar, konstruktioner, metaforer, ritualer, symboler, diskurser, idéfragment och värderingar som är kulturellt tillgängliga när man tänker och handlar politiskt och som bl a kan avläsas i tidsandan. I L&Ås prioritering av personorienterade förklaringar ryms inte denna mellanliggande nivå. De tillmåter till synes inte tankemönster och föreställningar större betydelse.

Frank Ninkovich skriver i sin bok *Modernity and Power. A History of the Domino Theory in the Twentieth Century* om vikten av att göra amerikansk utrikespolitik förståelig. Han är egentligen inte intresserad av att formulera den traditionella frågan om varför USA inter-
venerade i Vietnam, dvs att analysera orsakerna till varför president John F Kennedy fattade sitt beslut att skicka amerikanska trupper till Vietnam. Enligt Ninkovich ligger utmaningen istället i en förståelse av varför en intervention i Vietnam verkade vara den enda lösningen på nationens problem. Varför fanns det inga alternativ till en intervention, frågar sig Ninkovich. Svaret ligger förstås inte i beslut fattade på olika nivåer i den amerikanska maktapparaten, utan i tänkesätt och föreställningar som bl a genomsyrades av dominoteorins logik.⁸

Generellt visar Ninkovichs resonemang att det bortom personorienterade och traditionella politiska analyser av de inblandade aktörernas agerande, intentioner och motiv finns fruktbara perspektiv med utgångspunkt i tänkesätt och föreställningar. Min ambition med analysen av FNL-rörelsen har varit att bl a med hjälp av begreppet tidsanda synliggöra aktuella tänkesätt och föreställningar för att kunna belysa varför protester mot Vietnamkriget inom ramen för FNL-rörelsen blev ett alternativ för relativt många människor.

Tankemönster och föreställningar anknuter i viss mån till Annaleskolans idéer om kollektiva mentaliteter, dvs en kognitiv kulturell faktor som påverkar utvecklingen genom människors sätt att uppleva omvärlden. Utgångspunkten för analyser i kulturella termer är att människor i sitt samhälleliga varande påverkas av värderingar. Både deras erfarenhetsrum och förväntningshorisonter påverkas av kulturellt bestämda värderingar. Frågan är förstås hur mycket som präglas av individuella erfarenheter, hur mycket av kulturella drag och hur grundläggande eller trögrörliga dessa kulturella drag är.⁹

Med begreppet tidsanda är det bl a möjligt att synliggöra kulturella dimensioner i analysen av FNL-rörelsen. Men samtidigt är det viktigt att inte glömma bort att det är politiska händelser och företeelser som står i centrum. Antropologer och mentalitetshistoriker, som vanligtvis propagerar för kulturella perspektiv, brukar emellertid inte intressera sig för samtidshistorisk politik eller politiska händelser och fenomen i närhistorien. Att den kulturella dimensionen därför kan upplevas som främmande vid studiet av en företeelse som FNL-rörelsen är därför förståeligt.

⁷ Tarrow 1989 s 62 och Salomon 1996 s 23.

⁸ Ninkovich 1994 s 274.

⁹ Johansson 1997 s 32-33.

När L&Å rör sig in på det kulturella fältet är det inte bara för att avfärda begreppet tidsanda utan också för att ifrågasätta analysen av symboler och ritualer. Som L&Å noterar fungerar ritualer och symboler både som sammanhållande och avskiljande. De påpekar att jag uppmärksammar båda dimensionerna men att jag i slutkapitlet endast fokuserar på symbolernas sammanhållande funktion (57). Möjligen borde jag ha varit mer tydlig och resonerat om betydelsen av ritualer och symboler i identitetsprocesser. Jag skriver emellertid i avslutningskapitlet att rörelsens symbolladdade uttryck förstärkte vi-mot-dom-känslan, vilket innebär att jag även i detta kapitel ser användandet av symboler som gränsdragande (320).

Utgångspunkten i analysen är att symbolers sammanhållande och utestängande funktion måste ses som två sidor av samma mynt. Upplevs ritualer och symboler som sammanhållande innebär det samtidigt ett utestängande av dem som inte ställer upp på dessa symboler och omvänt. L&Å påpekar att maoisterna använde symboler och slagord som en strategi för att dra upp gränslinjer mellan olika politiska alternativ. L&Å borde emellertid ha redogjort för vad de bygger på när de så entydigt hävdar att symboler och slagord fungerade som avgränsande och inte som sammanhållande.

Analysen av FNL-rörelsens symboler och ritualer illustrerar emellertid också betydelsen av att beakta det kulturella fältet vid studiet av politiska rörelser. Båda fenomenen spelade en väsentlig roll i FNL-rörelsens identitetsskapande aktiviteter och i dess ”dyrkan” av sig själv.

Generellt kan sägas att ju mer urbaniserat och industrialiserat samhället blir, i desto högre grad tenderar människor att konsolidera sina världsbilder genom symboler och myter. Under flera århundraden var det kristendomen som producerade och erbjöd myter och symboler men under 1700-talet började dessa myter och symboler att få mer sekulariserade former. I dagens nationella rörelser utgör flaggor och sånger viktiga symboler och identitetsmarkörer, i arbetarrörelsen har röda flaggor och förstamajdemonstrationer stort symbolvärde.

Symboler kan ses som medel genom vilka politiska rörelser utvecklas och manifesteras. Människor på den politiska arenan aktiveras enligt Mosse inte bara genom politiska organisationer, som producerar dessa symboler, utan i lika hög grad genom en rad kulturella konstruktioner — festivaler, myter, monument, konst, romaner musik och teater som inte existerar isolerade från en social och ekonomisk kontext.¹⁰ Fokusering på politiska symboler bygger på en uppfattning att politik är mer än formella politiska processer, mer än människors agerande i institutioner. Utgångspunkten är att vardagslivet och mänskliga relationer i allmänhet genomsyras av politik. Människor behöver symboler enligt Mosse därför att de objektiverar myter och därmed erbjuder deltagande, identitet och frälsning. Detta perspektiv ligger i fältet mellan struktur och individ, en nivå fjärran från det svepande strukturella perspektivet som L&Å lanserar och fjärran från de traditionella personorienterade politiskt-historiska förklaringar som de främst tycks plädera för.¹¹

Sociala rörelser

L&Å anser inte att FNL-rörelsen kan karakteriseras som en ny social rörelse. De är kritiska till tesen att rörelsen i flera avseenden utgjorde en föregångare till och blev en förebild för 70- och 80-talens nya sociala rörelser. Teorierna om nya sociala rörelser och tanken att FNL-rörelsen utgjorde embryot till kvinno-, miljö- och fredsrörelsen sammanfattar enligt L&Å ”mycket av 68-generationens egen självförståelse och önskan om att skriva in sin egen tid i ett större världshistoriskt drama” (58). Att teorin överensstämmer med rörelsens självförståelse är emellertid knappast ett argument för att avvisa den.

I boken tydliggörs rörelsens politiska och kulturella arv med rötter djupt i konventionell

¹⁰ Mosse 1988 s 5.

¹¹ Drescher, Sabeau & Sharlin 1982 s 2-3.

kommunistisk politik. Ideologiskt knöt den an till klassiska marxist-leninistiska traditioner hämtade från 20- och 30-talen. Enhetsfrontslinjen var exempelvis influerad av mellankrigstidens folkfrontstanke. Det var leninism med en tillsats av stalinism och en stor portion maoism. Kännetecknande var dogmatism och auktoritärt tänkande. Men trots den ledande gruppens ideologiska barlast utgjorde FNL-rörelsen ändå ett nytt inslag i den svenska politiska vardagen (316). Den representerade ett okonventionellt sätt att tänka och handla politiskt. Dess aktiviteter hotade och utmanade det politiska systemet och etablissemang.

Men det okonventionella blev efterhand konventionellt. Under 80- och 90-talen har vi vant oss vid de nya sociala rörelsernas arbetssätt, som i vissa avseenden är en blåkopia av FNL-rörelsens. Den antiauktoritära hållning, som många stod främmande för under 60-talet, återfinns således i 70- och 80-talens rörelser. Gräsrotsarbetet, som utgjorde stommen i FNL-rörelsens verksamhet, vidareutvecklades av freds- och miljöaktivister de följande decennierna. FNL-rörelsen tydliggjorde en av epokens tidstypiska frågor på samma sätt som antikärnvapenrörelsen hade gjort några år tidigare och på samma sätt som miljörörelsen, kvinno- rörelsen och fredsrörelsen gjorde de följande decennierna. Likheter med de nya identitetsorienterade rörelserna, där frågor om ras eller sexualitet står i centrum, är däremot inte lika uppenbara.

FNL-rörelsen bör således ses som ett embryo till de följande decenniernas sociala rörelser. Trots leninistisk barlast utgjorde rörelsen en reell förebild. Den demonstrerade att engagemang och gräsrotsaktiviteter kunde sätta dagordningen. Den introducerade ett alternativt politiskt tänkande som nya sociala rörelser fortsatte att utveckla. Dess roll som igångsättare ska således inte underskattas. Många personer med erfarenheter från FNL-rörelsen engagerade sig senare i kvinno-, freds- och miljörörelser.

L&Å påpekar att när det gäller aktivism, internationellt engagemang, växande skepsis mot partipolitik, samhällselit, byråkratier och förstockade folkrörelser rör det sig om ”generella drag FNL-rörelsen delade med sin engagerade samtids förhållningssätt till det förhärskande samhället” (59). Och det är just min poäng. Rörelsen var i takt med tiden, men framför allt den första större rörelsen i efterkrigstidens Sverige som introducerade dessa frågor i det offentliga samtalet. FNL-rörelsen syntes och hördes inte bara pga en maoistisk kärngrupp utan också pga att den aktualiserade frågor som kändes angelägna en lång bit in borgerliga ungdomsorganisationer. Visst handlade det om Vietnam, men det handlade också om uppbrott från konventioner. Som L&Å faktiskt själva skriver lärde den nya vänstern svenskarna att protestera och att vara aktiva i politiken (64).

I samtiden uppfattades FNL-rörelsen också som ett nytt inslag i politiken. *Svensk Tidskrift* var t ex bekymrad över att de klassiska politiska partierna inte längre hade monopol på politisk opinionsbildning. Tidskriften insåg mot bakgrund av FNL-rörelsens verksamhet att morgondagens politik inte skulle likna gårdagens.

L&Å anser inte heller att 60- och 70-talens europeiska vänster idémässigt hade mycket gemensamt med de nya sociala rörelser, som försökte att formulera alternativ för det postindustriella samhället. Marxist-leninisterna rörde sig enligt L&Å till skillnad från de nya sociala rörelserna helt och hållit inom ramen för industrisamhället. Det var ju det samhället som skulle störtas i gruset och ersättas av en socialistisk planhushållning (62).

60- och 70-talens svenska vänster tog ganska riktigt kapitalismens program på allvar. Frihet, jämlikhet och broderskap var kapitalistiska nyckelord och vänstern hade inget att tillägga. Tanken att människan kan förändra världen genom rationellt handlande delade vänstern med kapitalismen. Gemensamt var en tro på förnuftet och rationaliteten som lösning på samhällets problem. Det fanns en blind tro på att framsteg och teknologisk utveckling gick hand i hand. Med dessa idéer skiljer sig FNL-rörelsen från efterföljande sociala rörelser. Men bilden av FNL-rörelsen är inte fullt så entydig som L&Å gärna vill göra den. I FNL-rörelsen liksom i

vänstern fanns också en generell kritik av modernismen inte minst symboliserad av den amerikanska kulturen. Protesterna riktades mot det moderna projektets yttre attribut som t ex konsumtionsideologin (316-318). Och i det avseendet finns likheter med de nya sociala rörelserna.

FNL-rörelsen utgjorde mycket riktigt inte en förebild som solidaritetsrörelse med andra länder. 1970-talets utveckling i Asien, som bl a ledde till krig mellan Vietnam och Kina, passade inte in i svenska maoisters ideologiska mall, enligt vilken socialistiska stater inte slogs mot varandra. Verkligheten stämde inte med teorierna. Men detta faktum utesluter inte att rörelsen på en lång rad andra områden fungerade som modell och ideal. Som jag visar i boken finns en kontinuitet i utvecklingen från FNL-rörelsen och även tidigare rörelser fram till de nya sociala rörelserna.

Olika berättelser

Enligt L&Å är jag inte intresserad av att förklara varför en liten grupp valde marxismen-leninismen som alternativ, ”han tycks främst vara ute efter att fördöma det” (59). L&Å presenterar emellertid inget direkt stöd för detta påstående, och det har inte heller varit min ambition att fördöma. I tidningsartiklar har jag däremot diskuterat vad jag ser som moraliska och politiska konsekvenser av ett marxist-leninistiskt ställningstagande.

Samtidigt som L&Å anklagar mig för att fördöma marxismen-leninismen anser de att resultatet av min bok är att FNL-arna inte behöver skämmas för sitt förflutna. ”Ni gjorde bara det som tidsandan ’krävde av er’, tycks enligt deras uppfattning vara mitt budskap till de gamla aktivisterna. Jag påstås konstruera ett förflutet åt FNL-aktivisterna ”som ger trygghet i dagens politiska värld” (66). L&Å tycks mena att *Rebeller i takt med tiden* är en hjältesaga om det godas kamp mot det onda med FNL-rörelsen i rollen som den tappra krigaren.

Nu är det emellertid inte alla som delar L&Ås uppfattning på denna punkt. I en recension i tidskriften *Scandia* är en gammal FNL-aktivist kritisk till min bild av FNL-rörelsen. Framför allt anser hon att det finns en tendens hos mig att undervärdera ”det faktum att det fanns många andra, aktiva och ledande personer inom FNL-rörelsens lokalgrupper som inte var knutna till KFML”.¹² Aktivisterna var enligt henne inte alls så fundamentalistiska som jag anses påstå.

FNL-rörelsen och 68-vänstern är ett minerat forskningsfält inte minst för en historiker. Många kolleger runt om i Sverige har ett förflutet i någon eller några av alla bokstavskombinationer, som fanns på 70-talets politiska karta. En inte ringa del var marxist-leninister. Att skriva om FNL-rörelsen och 68-vänstern blev nästan som att skriva mina kollegers kollektiva historia, vilket vem som helst kan förstå är ett problematiskt och känsligt projekt. Historikers yrkesskicklighet i att de-konstruera myter och berättelser tenderar att förklinga vid tolkning av egna minnesbilder.

60-talet tillhör en av efterkrigstidens stora brottytor. Tolkningar av vad som hände präglas av aktuella ideologiska positioner. 90-talet sover skavföttes med 60-talet. Givetvis är jag inte heller en neutral observatör från mitt utsiktstorn. En viss nostalgi infinner sig inför intensiteten och entusiasmen i 60-talets politiska engagemang på samma gång som marxist-leninisternas hyllningar av totalitära stater väcker avsky. FNL-arna höjde rösten. De visade på betydelsen av att reagera mot orättvisor och att synliggöra förtryck. Men det fanns också ideologiska blockeringar, som inte gav utrymme åt nyanseringar. Utopins suggestionskraft förblindade många klarsynta. Min framställning präglas förstås av dessa politiska och moraliska positioner.

L&Å har skrivit sin artikel från samma horisont som jag har skrivit min bok — ett ideologiskt

¹² Sundberg 1997.

och vetenskapsteoretiskt ”kaotiskt” 90-tal. Våra tolkningar inordnas emellertid i olika berättelser. I L&Ås berättelse sätts likhetstecken mellan rörelse och politisk ledning medan jag lägger stor vikt vid rörelsedynamik. Kritiken, som de riktar mot min bok, kan emellertid huvudsakligen tillskrivas deras vetenskapsteoretiska position. L&Å propagerar för ett klassiskt politiskt-historiskt perspektiv inriktat på traditionella orsaksförklaringar utifrån enskilda personers eller aktörers intentioner och motiv. Jag är inte främmande för ett sådant perspektiv, men fäster större vikt vid fältet där individer möter strukturer, där människors tänkesätt och föreställningar blir synliga. Begrepp som tidsanda och symboler är därför viktiga i min analys. Dessa begrepp är förstas problematiska men inte mer problematiska än L&Ås begrepp som strukturkris eller deras analyser av personlig påverkan.

Litteratur

- Andersson L M & Zander U (red), *In med historien! Fem historiker om korta och långa perspektiv i samtidshistorien* Malmö 1997
- Drescher S, Sabeau D & Sharlin A, ”George Mosse and political symbolism” i *Political Symbolism in Modern Europe. Essays in Honor of George L Mosse*, 1982
- Hammarström T, ”Med andra ord” i *Expressen* 18/9 1996
- Hassler J, ”Då, när framtiden fortfarande fanns” i *Internationalen* 3/1997
- Johansson R, ”Ständig förändring eller orörlig historia?” i Andersson L M & Zander U (red) 1997
- Mosse G L, *The Culture of Western Europe. The Nineteenth and Twentieth Centuries* Boulder & London Third ed 1988
- Ninkovich F, *Modernity and Power. A History of the Domino Theory in the Twentieth Century* Chicago & London 1994
- Santesson O, ”Vietnamrörelsen i genomlysning” i *Dagens Nyheter* 12/9 1996
- Salomon K, ”Den nödvändiga samtidshistorien” i Andersson L M & Zander U (red) 1997
- Salomon K, [Rebeller i takt med tiden – FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer](#) Stockholm 1996
- Suominen T, ”'Verre enn Quislings hird'. Metaforiska kamper i den offentliga debatten kring 1960- och 1970-talens student- och ungdomsradikalism i Norge, Finland och Västtyskland” Helsingfors (stencil) 1996
- Sundberg K, recension i *Scandia* 1/1997
- Tarrow S, *Struggle, Politics, and Reform: Collective Action, Social Movements, and Cycles of Protest* 1989